

JOSEF PEKAŘ

SMYSL ČESKÝCH DĚJIN

O NOVÝ NÁZOR NA ČESKÉ DĚJINY

DRUHÉ ROZŠÍŘENÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE 1929.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — V KOMISI KLUBU HISTORICKÉHO PRAHA-I.,
KLEMENTINUM.

Malá publikace tato obsahuje na prvním místě přednášku, jak v podstatě byla mnou proslovena 5. listop. 1928 v cyklu „O smyslu českých dějin“, pořádaném Masarykovým lidovýchovným ústavem na podzim minulého roku. V přednáškách měli podíl profesori Rádl, Šalda, Nejedlý, dr. Galla (na místě prof. Vorovsky), já a Slavík (místo dra. Werstadta); odtud třeba vysvětliti dva nebo tři odkazy, jež se v mé přednášce týkají mínění předchozích řečníků. Na druhém místě následuje pod souhrnným titulem O nový názor na české dějiny řada statí, z nichž šest prvních bylo již otištěno v „Národním osvobození“ (ve dnech 30. srpna až 16. září 1928); k nim připojuji nyní sedmou stať, závěrečnou. Jde tu o souhrnnou odpověď na články prof. Jana a Slavíka v „Národním osvobození“, jež obíraly se kriticky mou knihou o Žižkovi, event. referátem prof. V. Chaloupeckého o ní. Slušel by jí lépe nadpis: „Sporné otázky o době husitské“ (nebo podobně); rozhodl-li jsem se pro titul, jež měly původně a jež serii svých článků dal Slavík sám, stalo se to z toho důvodu, že spor rozšířil se o otázku, lze-li dnes hájiti Palackého pojmání českých dějin vůbec, o otázku, která také v stati „O smyslu českých dějin“ zaujímá význačné místo. Tato okolnost je to zejména, jež dodává značnou vnitřní souvislost oběma elaborátům, programem i povahou se ostatek lišícím a jež mi dodala odvahy spojit je v jedno v tomto tisku. Dodávám, že i prof. Slavík vydal své stati ve zvl. otisku pod titulem „Nový názor na husitství (Palacký či Pekař?)“ v Knihovně Svazu národ. osvobození, sv. 61.

V přednášce „Smysl českých dějin“ zmiňuji se o několika pracích, o nichž by se slušelo podati bibliografická data v poznámce. Stůjtež místo toho zde: Berďajevův „Smysl istorií“ znám z němec. překladu (Der Sinn der Geschichte. Versuch einer Philosophie des Menschenschicksals; Darmstadt 1925, s předmluvou hr. H. Keyserlinga), dílo Th. Lessinga ze čtvrtého, cele přepracovaného vydání (Lipsko, Reinecke, 1927; s předmluvou Drieschovou). Odkaz na Ed. Sprangra týká se jeho „Das deutsche Bildungsideal der Gegenwart in geschichtsphilosophischer Beleuchtung“ (zvl. otisk z „Erziehung“, Lipsko, 1928), na K. Joëla pak poslední dosud neukončené práce jeho „Wandlungen der Weltanschauung“ (Tübingen, Mohr, 1928), již znám jen z přetisku předmluvy v „Pr. Presse“. Ostatní badatele, jejichž jména jsou dotčena, nemám za nutné čtenáři blíže představovati.

V Praze, v lednu 1929.

Josef Pekař.

Druhé vydání tohoto spisku, jež vychází v dubnu 1929, je rozmnoženo o novou stať, která obírá se kriticky noetickým stanoviskem Slavíkovým.

SMYSL ČESKÝCH DĚJIN.

Výzvě předsednictva Masarykova svazu osvětového, abych měl podíl v serii přednášek o smyslu českých dějin, rozuměl jsem tak: účastnil jsi se před lety sporů o této otázce, potíral jsi Masarykův výklad našich dějin, pověz nám, co o smyslu českých dějin soudíš sám. Kolega *Nejedlý* řekl minule, že spor o smysl našich dějin byl spor o nás, o náš vztah k minulosti, o to, nač v dějinách klademe důraz. Tím trefně naznačil, co v takových výkladech minulosti bývá subjektivního; mezi mými vývody proti Masarykově české filosofii měla neposlední místo právě argumentace, že Masaryk chce ověřiti, opřiti, odůvodniti svůj vlastní jistě ušlechtilý cíl výchovný domnělým souhlasem minulých generací. Je otázka, platí-li to, co řekl Nejedlý, o sporech takové povahy vůbec, jinými slovy, můžeme-li s dostatek objektivně poznati a hodnotiti skutečnosti minula, vystříhající se poruch, jimiž zor náš bezděky spolu určuje jednak náš světový názor a náš poměr k problémům přítomnosti, jednak šíře našeho mravněkulturního rozhledu. Odpovím, že těch poruch a nedostatků a rozdílů z nich plynoucích se vyvarovati nemůžeme a v tom smyslu vždy budou hlediska přítomnosti spolu se mísiti do výkladů minulosti. Ale veliký rozdíl je přece mezi badatelem, jenž tohoto nebezpečí si je vědom a snaží se mu čeliti (úplně to vskutku není možno), a mezi badatelem, jenž a priori nechce býti zpytatelem minulosti, nýbrž usměrňovatelem přítomnosti a budoucnosti; ještě větší stává se rozdíl tento, je-li kombinován stanoviskem historika, jenž studiu minulosti věnoval všechny své síly, a stanoviskem publicisty nebo filosofa, jehož znalost dějinných skutečností vývojových je neveliká nebo příležitostná. Netřeba myšlenku rozvádět dále; skutečnost, že výklad o smyslu českých dějin vyžaduje a předpokládá především velmi vynikající znalost těchto dějin, je jistě nesporná. A suma poznání o stavech a skutečnostech naší minulosti poskytuje dnes, po práci více než stoleté, základnu s dostatek bezpečnou, abychom v některých hlavních směrech postihli spolehlivě podmínky i směrnice našeho dějinného vývoje. Skepse, dnes rozličně k slovu se hlásící, o spolehlivosti tohoto poznání (pokud jde dále než k vědomí o relativnosti vědeckého poznání skutečnosti vůbec) je upřílišená, ano řeknu přímo nedůvodná: zapomíná, že právě v otázkách, jež nás dnes zajímají, pokud jde

o výklad minulosti, nejsme odkázáni na svědectví čerpaná z druhé či třetí ruky, ale že můžeme stavům minulosti popatřit přímo v tvář, že máme před svými zraky její díla umělecká od katedrál a paláců až do melodie či textu lidové písně, že máme v rukou všechnu její pozůstalost literární, že máme spousty dokumentů osobních i akt úředních — jinými slovy, že tu můžeme studovat minulost přímo, z části s touž názorností a bezprostředností, s jakou poznáváme přítomnost, z části na základě poznání úplnějšího a všestrannějšího než studium přítomnosti může poskytnouti. a s tou výhodou proti přítomnosti, že můžeme sledovati a klasifikovati bezpečně uzavřená stadia vývoje minula, odposlouchati měnící se tep jeho srdce, jíti za směry a boji jeho myšlenky!

Přes to, co právě pověděno, bude to právě historik, jenž mnoho přemýšlel a studoval o naší minulosti, který se bude rozpakovati dáti jednoznačnou odpověď na otázku, jaký je smysl českých dějin. Jedna z příčin rozpaků takových tkví nepochybně v příliš náročné a k tomu ne dosti jasné formulaci otázky. Co je to smysl dějin? Hledáme-li odpovědi u filosofa, jenž prvý v letech devadesátých minulého století vnesl tu otázku do našeho prostředí, najdeme rovnice, jež se nekryjí spolu zcela: smysl je tu hlavní obsah, jindy hlavní vzpružina, jindy uhelná idea, jindy hlavní nebo národní úkol, národní poslání nebo program, jindy i titul slávy; hlavní je, že se předpokládá, jakoby z dějin národních bylo lze jednu myšlenku, jednu tendenci, tedy jeden „smysl“ jako tvůrčí, nosnou sílu jejich odvoditi (tak má se spolu nepřímě za to, že každý jednotlivý národ je představitelem určitého „smyslu“, patrně odchylného); důležité je také, že celá koncepce Masarykova souvisela vznikem svým s potřebou propagace, s potřebou apoštolátu v boj nesené myšlenky. U historiosofů naší doby, u nichž, pokud vím (na rozdíl od německé filosofie z doby před stoletím), nenajdeme již nikde představy, že by jednotliví národové byli nositeli určitých ideí, tvořících smysl jejich dějin ani messianistické víry v národ vyvolený (nikdy také nepotkal jsem se s prací nadepsanou: smysl dějin francouzských, polských, maďarských, německých atd.), staví se slovo „smysl“ dějin pravidlem v protivu k skutečnostnímu materiálu dějin; slovo tu vyjadřuje požadavek výkladu skutečností a souvislostí jejich, především výkladu hodnotícího, postižení ideové hodnoty nebo směrnice dějstva. Ale někdy rozumí se tím více: smyslem rozumí se, co je jaksi primární nebo věčné v dějinstvu, čeho je skutečnost pouze vnější formou, klade se důraz na pochopení cíle nebo účelu vývoje, na logickoteleologický charakter jeho, chce se takřka strh-

nouti poslední clona s tajemství života. Hodnocení toho druhu, v němž jako u Masaryka, je hledisko empiricky poznávací prostoupeno stanoviskem mystickoteleologickým, vede nutně do dálek metafysických nebo k řešení náboženskému. Do těchto světů se empirická historiografie neodvažuje; zde konečně záleží nejvíc na světovém názoru; podle něho je na jedné straně možná kniha ruského filosofa *Berďajeva* „Smysl dějin“, jež je v podstatě v metafysické roucho oděná nauka křesťanská, na druhé straně *Th. Lessinga* *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*, která již svým titulem označuje, co chce říci: dějiny nemají žádného smyslu, není v nich vývoje, cíle, zákona; vše to vkládá do nich přítomnost, mythus dějinný tvořící a svým hodnocením jej naplňující; „die Weltgeschichte ist das Weltgedicht.“ Mimochodem řečeno, čteme-li tuto duchaplnou knihu, jež vybičovala noetickou skepsi k nejzazším paradoxům, čteme také hádky o to, co slovo „smysl“ znamená, a velmi neuctivé výroky o poznávacích stanoviscích soudobé filosofie — poněkud odstrašující škola pro toho, kdo by v tomto filosofickém chaosu chtěl hledat pravdu bezpečnou, či jistě aspoň výzva, aby ozbrojil se, užívaje jich, náležitou rezervou.

Jak rozumí historiografie empirickopositivistická, na jejíž půdě stojím, požadavku hledati „smysl“ dějin? Přijímá úkol ten, pokud se jím rozumí to, co naše metodologie označují slovem *pojetí* dějin nebo filosofii dějin, pojetí opírající se o závěry z poznání vědecky zjištěného. Nejde tu v podstatě o nic jiného než o poznání hlavních faktorů dějinného vývoje a výklad souvislostí jimi vytvořených. Kdo chce, může považovati tento výměr úkolu jaksi za první stupeň k úkolu širším významem slova „smysl“ výše naznačenému, k úkolu, na nějž historie empirická nestačí a o jehož možném řešení soudí vůbec skepticky. Ale nepochybuji, že bez tohoto prvního stupně, bez tohoto základu empirického není možné řešení v onom vyšším smyslu slova, o němž byla řeč prve. Ve vymezeném smyslu chci a mohu pověděti leccos i o smyslu českých dějin.

* * *

Škole Gollově se vytýká, že nezmohla se, na rozdíl od Palackého (mohli bychom dodati i *Tomka*, jenž v létech padesátých, tedy ještě dřív než Palacký, vyložil svou filosofii rakouských, v tom nepřímě i českých dějin) na vlastní pojetí našich dějin, na vlastní ideologii jejich. Ta výtká nesrovnává se s pravdou. Z t. zv. školy Gollovy měl já jediný příležitost formulovat krátce své názory o základních souvislostech našich dějin, t. j. já jediný měl příležitost napsat knihu, obsa-

hující v celkovém přehledu obraz českých dějin; v něm po mém názoru na úkoly dějepisectví nemohl chybět výklad o vůdčích důvodech a souvislostech jejich vývoje, jinými slovy jejich filosofie. Stalo se to ovšem jen v knize, jež byla napsána jako učebnice pro vyšší třídy škol středních a pro mé žáky „(Dějiny naší říše“ r. 1914, v nové úpravě „Dějiny československé“ r. 1921) — okolnost, že to byla školní kniha, způsobila patrně, že práce byla považována za vědecky nevýznamnou. Není mou vinou, ani není mi milé, že musím sám upozorňovat na tento omyl. V té knize jsou poprvé shrnuty nejen výsledky rozsáhlé práce, která dobu po Palackém odlišuje od doby Palackého — mám na mysli výsledky studia o našem vývoji vnitřním, našich dějinách právních a ústavních, hospodářských a společenských, jež tu po prvé s dějinami vnějšími jsou vyloženy ve vzájemné souvislosti vývojové — ale v ní jsou obsaženy i základy mé, chcete-li, filosofie českých dějin, ovšem se stručností podmíněnou povahou knihy. Jaká je tedy ta má filosofie, jaký je můj „smysl“ českých dějin?

Má kniha nechápe české dějiny jako dílo v základě autonomního českého vývoje, nýbrž ukazuje, že ráz tohoto vývoje je určován především vlivem, vzorem, úsilím, duchem západní Evropy. Myšlenka, že české dějiny jsou součástí, kusem, výrazem nebo obměnou života evropského, zdá se snad dnes všední, běžnou pravdou — vskutku ona rostla a sílila znenáhla z poznání, jež bylo třeba vybojovati *proti pojetí Palackého* a doby jeho. Boj ten, lze říci, zahájil *Jar. Goll*; je především zásluhou jeho universitních přednášek, že poměr Čech a západu představil se žákům jeho v osvětlení zcela novém. V názorech minulého století, známých také z Palackého pojetí našich dějin, byli Čechové jako Slované vůbec od počátku svých dějin nositeli vysoké kultury, ano kultury vyšší než jejich germánští sousedé na západě — Palackému se zajisté jevily naše dějiny, jak známo, v podstatě jako zápas, stýkání a potýkání dvou světů, světa svobody, dobra a míru, t. j. světa demokracie na straně slovanské a světa panství, násilí, útisku, t. j. světa feudalismu na straně germánské: Bílá Hora byla mu výrazem konečné porážky staré původní české kultury. Bylo by lze dovoditi obšírněji, jak mnohonásobný vliv měly tyto a jim podobné představy o původní vynikající kultuře slovanské na chápání dějinstva našeho, do jaké míry byly vlivy západní Evropy přezírány, zmenšovány nebo jako kulturní a mravní porucha líčeny — tak musilo nabytí vrchu v základě falešné nazírání na poměr středověkých Čech k Evropě, nazírání, v němž, jako již u Dalimila, pravidlem to, co bylo dobré, bylo líčeno jako původem domácí, co

škodlivé, jako vnesené k nám cizinou. Stanovisko dnešní generace historické k této otázce je zásadně odlišné: nevěříme v žádnou vysokou původní kulturu staroslovanskou (co tu bylo v počátcích dějinného života, dodali Gótové a pak zejména Byzanc) a klademe důraz na to, že snad vše, co zahrnujeme pod pojem kultury, vnášela do Čech od počátku jejich státního života cizina. Popatříme-li dnes kolem sebe, není asi ničeho, co vidíme, čím a jak žijeme, nač myslíme a činíme, co by nebylo ovlivněno nebo přímo dáno cizinou. V stoletích minulých, po přetržení cest do Byzance, nebyl sic vliv Evropy, t. j. vliv románské a germánské Evropy, tak rychlý, bezprostřední a přímý jako dnes, ale jako dnes naše technika, hospodářství, ústava, administrativa, právo, věda, literatura, krátce všechen život hmotný, společenský i duchovní je jen formou nebo přímo kusem pokroku a stavu západoevropského, tak tomu bylo v podstatě i v stoletích minulých: Čech 16. stol. přizpůsobil se Evropanu té doby podobně jako Čech 12. či 14. století — jen intervaly, v nichž život a duch vrstvy panující, přímo cizině se přizpůsobující, byl recipován třídami nižšími, byly delší než dnes. Co v té souvislosti znamenalo křesťanství se svou ohromnou organizací, co na př. vznik stavu městského a selského na právu německém atd., pochopila a vyložila teprv naše historiografie posledních desítek let. Ale vzor ciziny působil, jak opakují, do všech stránek života a do všech projevů jeho, tvoře podle kulturních period svých nové a nové situace a formy, od polního nářadí sedlákova až do myšlenky reformátora náboženského či vůdce politického nebo do vise básnickovy. Tedy ne pouze stykání a potýkání podle formule Palackého, ale stálé přejímání, podléhání, sycení se vzorem života a myšlenky pokročilejších sousedů světa germánského a románského je nejmocnějším a daleko nejvýznamnějším faktem a faktorem našich dějin. Nechci prodlévati u otázky, pokud platí tato these o všech národech evropského kruhu kulturního — není jistě žádného, jenž by nepodléhal příkladu a vzoru pokročilejšího souseda. Na př. o Němcích středověku platí velkou měrou totéž, co bylo pověděno o závislosti Čechů na cizí vyšší kultuře souseda: Němci nám tenkrát jen prostředkovali pokroky, jimž se sami v sousedství naučili, podobně my podobnou roli prostřednickou hráli v středověku zejména směrem do Polska. Nesnadnější je otázka, jaký je podíl, jaký vlastní koeficient jednohokaždého národa, náležejícího ke kulturotvornému společenství západní a jižní Evropy, ve vytvoření kultury, která k nám vnikala a v níž ovšem měl ohromný podíl orient, antika i svět arabský. Věda je ještě daleka cíle patřiti jasně

na tyto souvislosti a problémy; nám stačí říci, že i my účastnili se práce společné, od 10. do 20. století; v době gotické, v husitství zevropeisovali jsme se do té míry, že jsme se cítili kulturně silnější, že jsme sami chtěli udávat směrnice Evropě, své učitelce a vychovatelce, sami se uchopiti kormidla. V té souvislosti je husitství nejvýznamnějším bodem našeho podílu v budování evropské osvěty — ale na rozdíl od Palackého a jeho pojetí třeba zdůrazniti, že je to podíl v myšlenkové a mravní snaze, k níž nás vychovala, již k nám vnesla cizina, nikoliv něco, co by nezávisle od Evropy vyrostlo samo z českého ducha a prostředí.

*

*

Dotkl jsem se toho, že to dílo Evropy v naší vlasti mělo svá povahou odlišná *období* či *periody*. V té myšlence tkví vlastní obsah mého nazírání na vývoj dějinný. Duchovní bytost Evropy se průběhem věků mění; ve vývoji tom poznáváme jednotlivé v sobě uzavřené fáse nebo kruhy, jasně postižitelné studiem jak po jejich rázu duchovním, tak po mnohonásobném vlivu či spíše manifestaci tohoto rázu v životě soudobém ve všech projevech jeho. V mé knize kryjí se tyto fáse s obdobími známými z dějin umění: doba románská, doba gotická (13.—15. stol.), doba renaissance a baroka. Dobu osvícenství a revoluce, jež v mé knize následuje, nazval bych dnes v důsledku celého pojetí dobou klasicismu a romantismu; jen pro periodu poslední, „dobu Františka Josefa“, chybí adekvátní název, jenž by jedním slovem tlumočil, jaký duchovní charakter přisuzuje jí periodisace založená na střídání stylů uměleckých a duchovních zároveň (skutečnost ta je, mimochodem řečeno, sama svědectvím o duchovně nejednotném a neoriginálním charakteru doby, o níž mluvíme). Duchovní podstata doby zračí se zajisté v umění, právě pro jeho neintelektuální povahu, nejčitěji; myšlenka užiti na př. pojmů gotiky nebo renaissance pro označení charakteru celé doby, je ovšem stará, a také já nejsem z prvních, kteří jí užili k periodisaci minulosti. Ale teprv stanoviskem, k němuž probojoval se *Max Dvořák*, stanoviskem, jež tlumočí plně titul jeho posmrtného díla „*Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*“ (je slušno zmíniti se o tom, že i *Max Dvořák* počal svá studia historická u *Golla*, jsa v chápání dějinného vývoje ovšem mnohem víc žákem *Diltheyovým*), dostalo se jí hlubokého zdůvodnění. Současně s historiky umění nalézali i literární historikové čím dál tím přesvědčivěji v periodisaci dané vývojem výtvarného umění nejvhodnější základ pro rozeznání vrstev kultur duchovních; odtud nebylo daleko k myšlence, že pro-

jevem téže duchovní tendence, jímž je na př. gotická katedrála, je nejen literární produkce té doby, ale její cítění a myšlení vůbec, tedy že ta tendence vykonává patrný vliv i na vývoj náboženský, právní, hospodářský, společenský, jí že, krátce řečeno, je vytvářen, určován a usměrňován duchovní habitus jednotlivce i individualit kolektivních. Jinými slovy: každá ta doba má svou duši, svůj životní princip tvárný, svůj, lze říci světový názor nebo svůj „mysl“ (zde ovšem to slovo má zas jiný význam, než jak jsme je jako východisko své úvahy vymezili výše). Jde tu o postřehy, závěry a hypotheses, jejichž platnost není uznána obecně (*Troeltsch* na př. nemá periodisaci podle dějin umění za dost objektivní), jde o stanovisko, jemuž se zkoušky jeho hodnoty má teprve dostat a to ovšem na širším základě, než jaký mohou poskytovat české dějiny, ale jde o stanovisko, jež jak mám za to, osvědčí se nejvhodnějším pro studium dějin středověké a novověké západní Evropy. *Ed. Spranger*, jenž zahrnuje v úvahu svou i periodisace dějinné jiné povahy, jak se o ně pokusili na př. *Lamprecht* nebo *Spengler* (vycházejíce také od duchovního charakteru doby), označuje je jako biologii období kulturních a to nepochybně případně; můžeme zajisté v každém jednotlivém období rozeznati takřka vrstvy mládí, zralosti a stáří. Nová kniha *K. Joělova* má výklad, že střídání stylů uměleckých v minulosti je výrazem měněního se světového názoru, za plně oprávněný. V našich dějinách, jak za to mám, usnadňuje toto pojetí pochopení našeho vývoje ku podivu dobře, jinak řečeno skutečnosti našeho vývoje lze uvést s ním ve shodu mnohem plněji než s kterýmkoli dělítkem jiným. Při tom kladu důraz na myšlenku, že duchovní směrnici jednotlivé doby podřizuje se více nebo méně i život sociální a hospodářský, v základě nehybnější a konstantnější než umění, literatura, věda; these, že i on je podmíněn kulturně duchovními základními podmínkami, stýká se s výsledky studií *Maxe Webera* a *Wenera Sombarta*. Otázka, jakým způsobem či zákonem vznikají tyto vlny duchovní, jež jdou dějinami, měníce na všech cestách svých hodnoty a ideály životní, je plna tajemství. Mně zdá se pravdě nejbližší myšlenka, jak byla nadhozena již nejednou, že tu totiž spolupůsobí zákon akce a reakce, že střídají se epochy klassicistické a romantické; to znamená ve volném výkladu, že se střídají období mocenského řádu s obdobími novotářského pohybu, nebo jinak řečeno, že klassicistické doby představují převahu panství autority, zákonnosti, normy, vůbec rozumu, řádu a kázně, romantické (k nimž počítám vedle doby romantismu v běžném slova smyslu ovšem především gotiku i barok) víc panství svobody, ideálu, vznětu, touhy; při tom síla záporu

proti periodě předchozí bývá rozličné intensity: vedle zásadní protivy duchové a cílové, jako je na př. mezi gotikou a renaissancí, osvícenstvím a barokem, setkáváme se s dobami, jež přes odlišný svůj ráz přejímají široce kulturní dědictví periody předchozí, jako je tomu na př. u baroku, jenž je nasycen humanistickou kulturou a tím připraven k vytvoření osvícenství. Tato poznání vedou dále k zajímavým problémům, proč národové románští rostou k velikosti v obdobích klassicistických, proč českou energii (a snad slovanskou vůbec) rozpoutávají víc doby romantické; doba gotická v 14.—15. stol. a romantismus 19. stol. daly vskutku našemu snažení rozpětí největší.

S tímto pojetím a jeho hlediskem periodisačním vzdalujeme se ovšem zase naprosto od *Palackého*, v jehož koncepci, ač to není jasně vysloveno, je český národ od počátku až do 17. stol. nositelem jednoho a téhož programu, myšlenky demokracie, a jehož periodisace točí se kol let 1403 a 1618, event. 1627. V mém chápání vývoje mění se cíle, mění se smysl českého národně kulturního snažení podle ideálů, jež vnesly do života českého duchovní dominanty jednotlivých období evropských. Nejen život veřejný a soukromý nabývá podle míry vlivů jejich jiné podoby a povahy, ale i duševní orientace jednotlivce i národa mění se podle nich. Čech století 14. či 15. má jinou „mentalitu“ než Čech století 16. a 17., nebo 19. či 20.: vidíme to na př. názorně na známkách pro studium psychologie dobové tak charakteristických jako je písmo (je jiné v době románské, jiné gotické, jiné renaissanční, jiné barokové atd.), vidíme to v slohu a ovšem i duchovní povaze prací literárních; vidíme to v životě sociálním i politickém, jak jsem naznačil rozličně v své učebnici, ba můžeme to pozorovati i v životě náboženském; nejen zbožnost každé doby je jiné povahy, ale i vývoj církve ba i dogmatu podléhá měnící se situaci, s nimi ovšem i představy náboženské: Bůh doby gotické je na př. řekl bych zdemokratisován, je blízko člověku, jenž ve chvíli vzrušení náboženského přijímá bezprostředně zjevení jeho nebo očekává sestoupení jeho na zemi, Bůh renaissance je skvělý monarcha, k němuž vede daleká cesta přes řetězy dvořanů, svatých a andělů jeho. Na Lutherovo *sola fide* a jeho odmítnutí zásluhy skutků a askese měl jistě vliv nový poměr k světu, jež přinesl duch doby renaissanční. A t. d.

Skutečnost takových rozdílů dobových lze postihnouti názorně, srovnáme-li na př. léta 1415—1434 našich dějin s léty 1618 až 1620: tam zápal myšlenky, schopné nadlidského napětí sil a zhrdající materiálními ohledy, zápal vyšlehávající až v šílenství, zde dílo konspirace několika kavalírů, konspirace bohatě nesené politickými zřeteli, tam silný tón národně český,

hledající žádostivě pomoci u bratrského národa slovanského, pomoci proti Němcům, zde vůdčí vliv německý, vrcholící v zvolení krále Němce, tam v popředí revoluce města a venkovský lid, zde velká šlechta a malá vnitřní účast vrstev nižších, tam program nápravy mravní, vrácení kněžstva i lidu vzoru církve prvotní, nesený ctižádostí, aby z Čech dáno bylo heslo nápravy vši křesťanské Evropě, zde vlastně Evropa víc politikou než náboženstvím rozdělená, jež vyrovnává své nenávisti na naší půdě. S pomocí chudé formule Palackého nevyložíte tu ohromnou proměnu nikdy — ale s pomocí mého chápání souvislostí výborně. Tam v husitství vládla gotika, zde, r. 1618, ještě renaissance, tam vertikální linie gotická za osvobozující myšlenkou vzhůru spějící, zde renaissanční linie horizontální, náboženskou starost politicky materiálními ohledy plnící, tam sklony demokratické, zde vláda velké aristokracie. Gotické hrady na skalách nejsou již módou doby ani jejich držitelé nejsou již válečníky; renaissanci se zalíbilo v rovinách bohatých úrodou polí nebo v městech, rytíř stal se hospodářem; zámek renaissanční, rozložený pohodlně do široka podobně jako do široka se roztéká literární styl té doby, mluví již zcela jinou řečí než kdysi Karlštejn, Bezděz nebo Trosky. Krátce doba se proměnila v duchovní povaze své naprosto. A vzpomeňme století 19.: nemyslí-li a nejedná-li Čech té doby zcela jinak, není-li zcela proměněn v duchovní podstatě své, veden zcela jinými starostmi, zájmy a cíli než Čech století 16., či chcete-li, není-li bytostně cizí Čechu století 14. nebo 10.? Není-li přelom, jež způsobilo osvícenství nebo nevěrectví moderní v duši jeho, daleko hlubší než byl přelom v změně konfesce, který vnučen byl generaci pobělohorské či aspoň její většině? A jiného Čecha vytvoří jistě naše doba, doba žurnalismu, velkoměst, rychlosti motorové, radia, kina, sportu, doba demokratického režimu a socialistických programů; můžeme, opření o zkušenosti minula, předvídati, že příští perioda bude míti zcela jinou duševní tvář než doba naše, pravděpodobně že bude chtít býti zápořem jejím právě v tom, nač doba naše klade důraz největší: pravděpodobně bude náboženská a nebude demokratická, aspoň ne v našem smyslu. To staré „Tempora mutantur et nos mutamur in eis“ vyjadřuje plně myšlenku, již hájím; nemění se však jen jednotlivci, nýbrž i národy. Nemyslím ani na to, že sám pojem národa se mění (od počátku dějin až do století 14. rozuměla se u nás národem jenom šlechta, snad 10.000, snad 20.000 osob, v 18. a počátkem 19. století rozuměli se jím skoro jen sedláci), ale jeho svět názorový, citový a cílový se mění — tu stýkají se mé vývodů s tím, co vyložil na tomto místě ze svého stanoviska pěkně p. dr. Galla.

A již tu dospějeme k závěru, že není možno jednotlivému národu přiznati nějaký určitý jediný „smysl“ jeho dějin; vskutku má aspoň tolik „smyslů“ touhy a snahy, kolika duchovními proměnami průběhem století prochází.

Jako každé schéma, chtějící příliš zjednodušiti mnohobrávnou složitost života, má i toto pojetí jistě své nedostatky, nestačí jistě samo a všude; je prostupováno a křížováno jinými souvislostmi, z nichž některé snad dosud nepostihujeme. Ale základní myšlenka jeho, že autonomie českého vývoje je omezena podstatně duchovým vlivem a povelom Evropy a že tento vliv mění se stoletími svůj „smysl“, svou povahu, ob stojí, jak věřím, proti všem námitkám. Rozhodující vliv Evropy v souvislostech a modalitách vyložených je mi, zavírám, hlavním, daleko nejdůležitějším faktorem našich dějin, hlavním tvůrcem našeho osudu.

* * *

A druhým faktorem nesmírného dějetvorného účinku je naše geografická poloha mezi národy, v tom především *naše poloha mezi Němci*. Měla vliv směrem několikerým; vytkněme z toho to nejdůležitější. Především byli to Němci, jejichž prostřednictvím a v jejichž rouše vstupovaly k nám pokroky, vzory a duchovní směrnice Evropy — nezapomínám přímých styků s Itálií nebo s Francií, Anglií, Španěly, Nizozemím, ale německé prostředkování i německé vlivy přímé měly nepochybnou převahu. Při tom pro dobu středověkou třeba položit důraz na to *prostředkování* — dnes na př. víme na rozdíl od doby Palackého, že ani feudalismus není zjev původem německý nebo germánský, ani že to nebyli Němci, kteří stvořili stav městský se vším, co s tím novotvarem ohromné sociální, hospodářské i kulturní důležitosti souviselo — ale byli to Němci, kteří jej od západu převzali a k nám v německé podobě vnesli. Co dále? Od počátku svých dějin byli jsme závislí na moci německé i politicky — zdatnosti (i vojenské zdatnosti) našeho kmene, chráněné poloze země i dobré politice našich panovníků se sic podařilo zlomiti nebezpečí této závislosti a konečně dáti státu českému přední, privilegované postavení v Říši, dáti českým králům v ruce moc císařův římských. Ale vše to nestalo se leč za cenu značné germanisace rodiny královské a dvorské společnosti, ano za neodporování tomu, že země naše staly se de facto zeměmi osazenými dvěma národy, Čechy a Němci, že nám hrozil osud Slezska nebo Slovanů polabských, ztráta vlasti, ba co více vlastní bytosti. A když v 2. pol. 18. stol. počali naši králové z rodu Habsburského budovati, opírajíce se především o naše země, nový stát, Rakousko,

a to proti Prusku, event. Německu celému, snažili se z důvodů podobných vtisknouti státnímu životu charakter německý; počala se germanisace programová. Je s dostatek známo, jak toto ohrožení samé národnosti naší působilo v našich dějinách, jak tvořilo a živilo český nacionalismus a to v takové horoucnosti a síle, že mu ve středověku není u jiného národa příkladu — úzkost o ohrožené dědictví předků, snaha dobytí zpět na polo ztraceného prvenství na vlastní půdě, byla spodním nosným živlem revoluce husitské a změnila zemi po stránce národnostní podstatně, podobně jako od konce 18. stol. a v 19. stol. živil romantismus obrodnou myšlenku národní k zanícenému boji proti druhé či třetí vlně německé cizoty. Doby osvobozujícího charakteru, gotika a romantismus, se tu setkaly v téže myšlence a téže linii; i doba baroka má v tom odporu proti německému snad významnější místo, než doba národně vlažné renaissance, kdy poněmčila se znovu část země a kdy v paradoxním skřížení souvislostí musila to býti Bílá Hora, aby s nepodajnými ve víře Čechy vypudila za hranice i množství Němců.

Ale třeba pověděti, mluvíme-li o vlivu německém jako činiteli českých dějin, že ten vliv neznamenal jen výchovu k nacionalismu protiněmeckému nebo nestvořil pouze přátelství českopolské v 15. stol., ne pouze myšlenku slovanskou a naděje v Rusko, velkého strýčka na východě, v 17.—19. st., nýbrž že on podle vyložené povahy své, uváděje k nám Evropu, vykonal mnoho velkého a požehnaného v naší vlasti, přizpůsobuje ji — opakuji, že v kooperaci s přímými vlivy ostatní západní Evropy — vyšším formám života v kultuře duchovní i hmotné, v právních i společenských poměrech i v hospodářství. Výčet toho, co na naší půdě Němci vykonali, čemu nás naučili, byl by velmi obsáhlý — vybudování měst a městského stavu a v těsné souvislosti s tím pozdněstředověký mocenský, kulturní i materiální (vzpomeňme i dolů stříbrných) rozmach a bohatství země, byly na př. v podstatě jejich dílem (jedním z mnohých), jako v 19. stol. vybudování velkého průmyslu a to namnoze v krajích přírodními dary nejchudších, o něž Čech od počátku nestál a kde i z nejhorší půdy dovedl německý kolonista vytlouci si živobytí. A výchově k nacionalismu, o němž jsem se zmínil, netřeba rozuměti jen v tom smyslu, že Němec z nás dělal nepřátele Němců, ale i v tom smyslu, že nás nutil k napodobení, závodění, ke snaze vyrovnat se pokrokům a dovednostem a zámožnosti a moci jeho — i v tom směru měla naše osudová poloha mezi Němci na nás vliv velmi blahodárný; jsme-li v schopnosti hospodářské a průmyslové, jsme-li v administrativě, kázni a praco-

vitosti dále než ostatní národové východní, děkujeme za to především výchově německé. A třeba říci že víc než výchově: my se během staletí s Němci promísili mnohonásob, přijali mnoho krve německé do svých žil, změnili i rašově podstatně svou povahu: má-li dnes čtvrtina Čechů v Čechách jména německá, je to dokumentem nikoli germanisace, nýbrž čechisace, ukázkou, kolik asi Němců odcizeno bylo své národnosti na tomto historickém českoněmeckém zápasišti. I ten fakt působil ovšem nesmírně na naši míru odolnosti vůči Němcům a na naši snahu vyrovnati se jim — Němci se z části počestili jazykově, my poněmčili vlastnostmi a schopnostmi.

Kromě Němců, kteří nás svírají ze tří stran, nemohlo osudem dané sousedství s jinými národy hráti role podobně důležité. Ale zmíniti se třeba přece o tom, že i fakt sousedství *maďarského* byl dějinnými důsledky svými dalekosáhlý: Maďari nás odtrhli od Byzance a od Slovanstva jihovýchodu a vtlačili pevněji do německého světa; v 19. stol. měli Maďari hlavní podíl na nezdaru naší státoprávní politiky v Cislajtánii, tím na podlomení jediné možné a slibné myšlenky Rakouska a tím hlavní zásluhu o politiku monarchie, která vedla k světové válce. Dotýkám se jen letmo jiných spolutvůrců našich dějin: přírodní povahy našich vlastí, se vším co do té souvislosti náleží, chráněné polohy, bohatství půdy, stříbra v středověku, uhlí v nové době atd., dále fakta naší rasy samé, ač tu, jak již pověděno, časně mísení s Němci a pravděpodobné mísení hned po vstupu do země se zbytky původních obyvatelů, také germánských, nedovolují předpokládati ani ve středověku ryzí slovanskost. Problém rasy a vlivu jejího jako činitele dějin, sám sebou nesnadný (zdá se zajisté, že na její typ má nemenší vliv přírodní povaha sídel než dědictví krve), komplikuje se tak patrně, ač bychom v něm nebo spolu s ním rádi hledali odpověď na otázku, jaká je povaha českého přínosu v tom zpracovávání a zažívání cizích vlivů kulturních, jež provalily se našimi dějinami. Na posledním sjezdu pro lidové umění v Praze rozvinul se boj mezi dvěma koncepcemi s naší otázkou souvisejícími; vrchu nabylo stanovisko, že to, co v lidu považujeme za osobitě domácí, samostatné, původně svérázné, je většinou jen ohlas a odraz kultury vyšších vrstev městských a šlechtických, jež venkov napodoboval a jejichž formy zachoval i do doby, v níž vzory, jichž užil, již v prostředí svém zanikly. I já kloním se k názoru, že jsme vstoupili na prah evropské civilisace takřka s prázdnýma rukama a že jsme poskytli pro souhrn vlivů cizích, nejdříve byzantských, potom po dlouhá staletí západoevropských, především schopné a živé prostředí, přírodně zdravé, se značnou duševní pohyblivostí, velkou

touhou po novotě, schopností vzplanouti — to i menší rozvážlivost, vytrvalost a solidnost odlišuje nás od Němců stále, ač jsme se tak značně poněmčili.

* * *

Vidíte, jak rozličně nesnadné je vyhledávání faktorů našeho dějinného vývoje; pochopíte, oč nesnadnější je postihování vzájemné souhry jejich ve výstavbě našich osudů, tím nesnadnější, že ve vývoji historickém přistupuje ještě jeden činitel osudový: *náhoda*. Pokusme se poznati spolupůsobení hlavních činitelů na příkladě, jenž se nám nejvíc nabízí: na husitství. Myšlenky jeho, ducha jeho, tvrdím, přinesla gotika; v nich není nic původně českého. Ale proč právě v Čechách vzplanul požár, proč ne v jiných zemích, kde stejně působil duch doby gotické? Odpověď bude zníti: v Čechách vlastenecká a náboženská horlivost Karla IV. dovršila bohatství a moc církve a přispěla tak nepřímou k její mravní porušenosti a tím i vzrůstu odporu proti ní; tam zároveň s universitou vzniklo myšlenkové ohnisko, jež stalo se od počátku východiskem oposiční kritiky a hesel nápravy; intelligence městská i šlechtická živila se plameny jeho. Ale tomu bylo podobně na př. i ve Francii a Itálii. Proč tam ne? Protože v Čechách — to postihl dobře již v 15. stol. *Aeneas Sylvius* — vsunula se do situace protiva českoněmecká. Česká menšina na universitě, silná několika talenty a vůbec jarou podnikavostí menšiny, chtějící soku se vyrovnati, ba jej předstihnouti — ten obrozený zápal národní posilován byl také životním principem doby gotické — chopila se pokrokových myšlenek útočně, aby prokázala svou vyšší kulturu, vyšší zdatnost; plnější křesťanství, bližší zákonu božímu bylo té době tím, čím nám vědecké neb umělecké prvenství. Nepochybně i větší vznětlivost, větší přízpůsobivost, větší odvaha k změně a novotě, jak ji můžeme předpokládat u kulturně mladé slovanské rasy na samé východní hranici starší Evropy, spolupůsobila. Tak vzplanul zápas na naší půdě — ale sotva by byl vedl k revoluci, kdyby nebyla spolupůsobila náhoda. T. j. fakt, že zemi tou dobou vládl král, jenž nebyl normální. Můžeme i tento fakt náhody zčásti redukovat, říci, že protiklerikální sklony Václavovy a okolí jeho lze vyložit z reakce proti klerikální politice otcově, ale nemůžeme přece neviděti, že Václav IV. a milci jeho, kteří hnutí přáli, byli představiteli režimu, jenž svou bezstarostností, náládovostí a korupcí, krátce nekrálovskou svou povahou, zaviněnou především nezcela normální povahou krále, jevil se domovu i cizině něčím zcela mimořádným. Jiný panovník byl by hnutí zašlápl v zárodcích, jako to učinili v Anglii — bezsta-

rostný Václav dal mu vzplanouti, až obrátilo se revolučně proti němu. A i smrt Václavova na počátku revoluce tvoří náhodu pro další vývoj ne nedůležitou — je otázka, zda by se revoluce neomezila na místní revoltu táborskou, kdyby se nebyl stal nástupcem Václavovým Zikmund a nezkazil možnost soustředění rozhodné většiny země proti revolučnímu fanatismu celkem nevelké menšiny. Zde vidíme, jak do velkých pásem vývoje daných situací působí jednotlivec a s ním daleké možnosti náhody. Co v této souhře vlivů a náhod je, jak se zdá, českým koeficientem, to je všude patrná schopnost českého prostředí zanítit se pro myšlenku, pro pravdu, jak říkali, nasadit a bít se za ni až do obětování všeho — jakkoli vyložíme program zápasu z vlivů ciziny a z vyšší míry vzdělání a sebevědomí tehdejšího národa českého, nebo ze spolupůsobení nechuti protiněmecké — bez předpokladu mimořádné duševní schopnosti, probudilosti, pohyblivosti českého prostředí si jí nevysvětlíme plně. Ta chvála našemu národu zůstane, i když odmítneme výklad Palackého, že velké hnutí má své kořeny doma, „v českém chápání křesťanského života“.

* * *

Neposledním v řadě faktorů, jež budují naše dějiny, jsou konečně *naše dějiny samy*. Dotýkám se tu thematu, jež by samo vyplnilo celou přednášku. Stačí říci na př. jen tolik, že nebyti husitismu, nebyli bychom v 16. st. propadli protestantismu a nestali se tak, napříč jedné ze základních skutečností našich dějin, vlastní volbou soupeřníky světa národně-německého. Nebyti staleté naší samostatnosti státní, nebyli bychom ve světové válce vybavili se ze zajetí rakouského. Myšlenka státoprávní byla mocnou oporou našeho t. zv. probuzení a v půlstoletí před světovou válkou hlavní živitelkou protirakouského odhodlání, jež ozbrojilo naše legie. Tu jde v obou případech o účinky tradice v generacích pozdějších lze říci, živé, tradice, již nebylo příliš třeba nebo snad ne vůbec galvanisovati úsilím publicistickým, ať již spisy náboženských nebo politických vůdců nebo díly historiků. Ale vedle tohoto takřka přirozeného, automatického vlivu dějin hraje v našich dějinách úlohu dosti pozoruhodnou záměrná výchova dějinami, užití dějin k určitému cíli kulturně politickému nebo národním. Tu nemám na mysli skutečnost, která vyplývá z hořejších výkladů, že pojmání našich dějin je rozličné podle duchovní směrnice, která vládne jedné každé periodě jejich, že jiný je český dějepis v době románské (Kosmas), jiný v době gotické (Dalimil), renaissanční (Hájek), barokní (Balbín), romantické

(Palacký), ale skutečnost, že v dobách snahou neb obavou rozechvělých je dějin vědomě užito jako zbraně bitevní a výchovné: tak vychovával generace své doby Dalimil, tak Balbín, tak Palacký — dílo Palackého na př., doličující velikost a slávu národní minulosti, přispělo nesmírně k rozmnožení energie národní v snaze o znovudobytí ztraceného místa mezi národy. Ale bylo i záměrné užítí dějin, v němž cíl, vždy národně kulturní snahou nesený, měl převahu nad péčí, zda jeho odůvodnění z historie srovnává se se skutečností čili nic: bylo, je a bude *umělé*, agitační tvoření „smyslu“ dějin. Sem náleží Balbínovo samovolné doplnění legendy sv. Jana Nepomuckého (zdůrazňuji znovu: doplnění; Balbín vyšel od skutečného mučenníka, za svatého již dávno pokládaného), jež vyrostlo z vlastenecké horlivosti, chtějící oslaviti národ, cizinou přezíraný nebo hanobený, postavou nového světce-hrdiny. Sem Hankovy padělky, doličující vysokou kulturu národní od samých báječných počátků jeho dějin, sem náleží i agitace s jménem Husovým a jménem Tábora, v době od let devadesátých počínaje a pak zejména v létech minulých vzniklá z cílevědomé snahy po usměrnění české vůle k nechuti ke katolicismu a k zápalu pro soi-disant pokrokovost, sem náleží i Masarykova these, že smysl dějin českých je náboženský.

* * *

Skutečnost, že to byla láska, úzkost, horlivost nebo vůbec zájem národní nebo za národní pokládáný, jež měla nejednou mocný vliv na výklad dějin a tím na výchovu a na ducha celých generací, nepřímou tedy na obsah a směr dějinného vývoje, vrací naše myšlenky zpět k otázce, jakou úlohu hrálo, jaké místo má národní vědomí, národní myšlenka v našich dějinách. Mluvili jsme již o tom, k jaké síle vychovalo německé nebezpečí české uvědomění národní od doby gotické počínaje a jak mocně — nepoměrně mocněji než u jiných národů, protože nebezpečí bylo větší a národ byl silně duchovní konstrukce (patronance sv. Václava hrála při tom jistě také svou úlohu) — tento faktor působil na ráz dějin našich. A rekapitulujeme-li vše, co bylo pověděno o měnící se duchovní povaze a orientaci, o měnících se cílech a ideálech českého člověka na té pouti generací skrze si nepodobné kraje kulturní, jimiž po staletí procházel, nemůžeme nezdůrazniti skutečnost, že jen jedno pouto spojuje ty nepodobné si světy myšlenkové a představuje nepřetržitou kontinuitu života a vůle přes všechna staletí — je to právě *vědomí národní*. Jen tam, kde z dálek minula zazní nám jeho hlas naděje, obavy, modlitby nebo

hněvu, jen tam rozumíme a cítíme všichni synové národní rodiny, že jsme duchovně za jedno s pokoleními předků dávno vymřelých, jen tam uvědomujeme si cele a bez rozdílu, že jsme částí duchovního kolektiva, žijícího od staletí a do staletí budoucích putujícího s touž základní snahou: zachovat, zesílit, zušlechtit svou individualitu mezi národy. Směry, smysly, programy a cíle, jaké volí jedna každá kulturní oblast minulosti, aby rozvila a uplatnila svou touhu po zvelebení a zethisování národního, jsou rozličné a často si nepodobné, podle myšlenkového a citového obsahu doby, jež diktuje Evropa; po té stránce bychom si s předky svými již rozuměli málo nebo nic a po té stránce by oni nerozuměli nám, jako nebudou rozumět budoucí. Jen vědomí, že jsme údy téhož kmene, téže rodiny národní, která spoutána je od staletí nejen jazykem a půdou, vlastí fysickou, ale i vlastí tradice dějinné, poutem společných osudů, vědomí, že každé generaci je řešiti za okolností změněných a přece v jádře podobných tytéž problémy, jež péče o zachování vlastní bytosti ukládala předkům našim, je neměnnou základnou, jež prostupuje a vskutku nese naše dějiny. Lze proto říci, že myšlenka národní je smyslem našich dějin? Odpovídám, že je, ba že je více: je podmínkou jejich, je *důvodem* jejich, je krví jejich, bijícím živým srdcem jejich. Nemohli bychom zajisté mluvit o smyslu českých dějin, kdyby to nebyly dějiny *české*.

* * *

 Stal se u nás nejednou v poslední době pokus (také od *Masaryka*, jenž v praxi ovšem svou starší theorii opravil ku podivu pěkně) popíratí nebo zmenšovati význam myšlenky národní v naší minulosti. Nejdále v tom zašel v poslední knize své profesor *Rádl*. Připomínám, že s tendencí knihy, vyrovnati se s národními menšinami na základě plné spravedlnosti, souhlasím, vycházejí však především se stanoviska, že je to zájmem české myšlenky národní. Té však jako duchovní, kulturní, ethické síly *Rádl* nezná či aspoň ne v našich dějinách; kde my mluvíme o snaze a myšlence národní, píše on jen o rasových antipatiích, prostých mravně ideového obsahu. Pokus jeho v knize, o níž mluvím, dovodit to na naší středověké historii, je ovšem řadou politování hodných, hrubých omylů. Vskutku byla to právě naopak myšlenka národní, třebas je ona původní povahou svou přirozeným egoismem rodiny, usilující o své zdokonalení, která byla od počátku hlavní vzpružinou usilování nejen o rozvoj mocenský, ale a to snad především, i o pokrok duchovní a mravní. Ta skutečnost je tak notorická, že ne-

potřebuje vůbec důkazů; stačí pohlédnouti jen okolo sebe, do let přítomnosti; najdete na sta příkladů, kde se nám to či ono dobro mravní nebo duchovní doporučuje především z toho důvodu, že to žádá potřeba národní nebo že jiní národové v tom nás předstihli. Tedy stejně tak jako v prvním českém literárním sepsání z konce 10. stol., v legendě *Kristiánově*: Ach, kdyby národ Franků nebo Lotrínků měl takové svaté, jako my máme ve sv. Václavu a sv. Ludmile, jak jinak by je ctil a oslavoval než my nedbalci! A není ten Dalimil, jehož kroniku zve Rádl neušlechtilou, přes svou nenávist k Němcům zápasníkem za ideál cti, dobrého jména a pravdy českého kmene? Není husitství spolu projevem horoucí touhy národní, aby Čech byl „svatým člověkem ze svaté země“, t. j. aby předstihl jiné národy ve své věrnosti a opravdovosti náboženské, čili v řeč naší doby přeloženo, aby stanul v čele evropské kultury? A není slavná sloka hymny svatováclavské, ta slova modlitby k světcům národnímu: „rozpomeň se na své plémě, nedej zahynouti nám i budoucím“, sama s to, aby nás poučila, jak vroucně nábožensky a tedy nejvýš ideově posvěcovalo se české cítění národní a k jak dojemné zpovědi vědomí svého o duchovní solidaritě všech členů kmene, vymřelých i budoucích, dovedlo se povznést? To je chvíle, kdy slovo vyrůstá nad minulost, vázanou na čas a místo, kdy otvírají se oblaka, dávající poznati, jak si která doba dovedla ve jménu věčných zákonů odůvodniti svou pravdu — jen takové chvíle a události chce Rádl míti předmětem dějepisu. Ale jde nevšímavě kolem nich, kde nedávají za pravdu jeho mínění.

* * *

Bylo tu pověděno, nikoliv bez výtky, že patřím k těm, kteří hlásají heslo: „věda pro vědu,“ a citována má slova: pěstujeme historii k vůli historii. Ale nebylo již pověděno, co za těmi slovy přímo následuje: „osvětové i mravní zisky historie tak pojaté budou mnohem účinnější“. To znamená, že naše heslo „historie pro historii“ diktováno je pouze methodologickými zřeteli, t. j. vědomím, že kdybychom, pokud je to jen možno, v hodnocení minulosti nesnažili vybavit se ze strannických perspektiv, jež nám rozličným způsobem vnucuje přítomnost, znemožnili bychom si přední úkol vědecký: poznati skutečnost pokud možno všestranně, nepředpojatě, objektivně. Ale věta dále následující znamená, že chceme také, aby historie byla učitelkou života, ovšem historie poznaná v pravdě její. Může učit, vychovávat, varovat? Jistě mnohonásob; věta, že se z historie ještě nikdo ničemu nenaučil, je

mylná veskrze. Kromě mé knihy pro oktávu, s jejíž pojetím našich dějin jsem vás seznámil, vyšla v posledních letech ještě jedna práce, přehlížející celé české dějiny a vtiškující jim ostré osobní pojetí. Je to práce moravského historika, do nedávna zemského archiváře moravského, *Bertolda Bretholze*, *Gesch. Böhmens u. Mährens*, vydaná ve 4 svazcích v letech 1923—25. Bretholz rozeznává v našich dějinách tři období: starověk germánsko-německý až asi do r. 1420 (všimněte si, že o Češích není vůbec v tom titulu slova!), českoslovanský středověk až do r. 1620 a rakouský novověk až (k vůli prý rovnoměrnosti) do r. 1920. A napovídá na konci dosti zřetelně: ta prvá německá doba středověká byla dobou vzrůstu k moci, kultuře, slávě, bohatství, ta druhá česká vedla k všeobecnému úpadku a katastrofě, ta třetí rakouská zbudovala znovu rozvrácenou společnost a naplnila ji novou hospodářskou a duchovní kulturou. Mám za to, že nekřivdím autoru, jehož německý nacionalismus je nepochybný, předpokládám-li, že v duchu připojuje k svým třem dobám dobu čtvrtou, druhou dobu československou, od roku 1920 počínaje, a že není dalek myšlenky, že výsledky této české periody budou podobné těm, jež vedly k r. 1620. Netřeba se pro takové konstrukce, patrně nenávistné, rozčilovati. Ale ony přece naznačují, jak v jistém prostředí, učícím se z historie, posuzují se naše povahy, sklony a schopnosti. Nuže, učme se také! Výsledkem mého výkladu našich dějin je sice poznání, že osudem daný řád věcí má větší slovo v chodu našich dějin než vlastní rozhodnutí naše. Ale z něho plyne také poučení, že tam, kde zápal patriotické lásky vyšel vstříc a pojil se s osvětnými a mravními pokroky Evropy, jsme rostli k velikosti, kde ochaboval nebo mizel, hynuli jsme. A lze vskutku říci, že ochaboval a mizel, kdykoli se nám politicky a národně vedlo dobře, že rostl, když zkáza byla na postupu nebo nastala doba útisku. Zde je nebezpečí — bude-li platiti pro nás, jako často platilo, že teprv *vexatio dat intellectum*, t. j., že teprv utrpení dává sílu k obraně, práci a nadšení, splní se naděje těch, jež skrytě mluví z nepřítelova pohledu na naše dějiny.

O NOVÝ NÁZOR NA ČESKÉ DĚJINY.

Jan Slavík otiskl na tomto místě (t. j. v „Nár. osvobození“, 10.—28. června) pod titulem „Nový názor na české dějiny“ řadu článků, v nichž obíral se mou prací o Žižkovi. Podnětem k statím jeho nebyla vlastně moje kniha bezprostředně, nýbrž referát prof. *V. Chaloupeckého* o prvním svazku jejím; na polemiku s Chaloupeckým navázal pak námitky proti stanovisku mnou hájenému přímo. Stati Slavíkovy byly psány svěže a zajímavě; jsouce nepodobny tomu typu kritik, jemuž jde jen o znehodnocení práce probírané stůj co stůj, imponovaly čtenáři přece jistotou soudu, jenž, abych užil slov Slavíkových, založen je na přesvědčení, že se pohybuje na nejvyšším kothurnu kritického hodnocení. Proto vzbudily mnoho pozornosti; proto mi také záleží na tom, abych soudy jejich, pokud je pokládám za omylné, uvedl na pravou míru. Děkuji redakci „Národního osvobození“, že mi neodepřela místa k tomu potřebného. Je-li rozsah mé obrany větší, než jsem původně předpokládal, omluví mne tuším čtenář poznáním, že tu jde o otázky, které zajímají živě a právem veřejnost a že je prospěšno srovnati a zvážiti míru pravdy obojího stanoviska.

Slavík vytyká Chaloupeckému, že přivítal moje vývody bezvýhradně a dal jim tak zaostřenou formulaci, že sotva sám s ní mohu býti spokojen; v té formulaci nalézám žalostné anachronismy a veliké omyly. Slavík s větami Chaloupeckého polemizuje — vizme tedy, oč běží.

1. Husitství hnutím čistě středověkým?

Slavíkovi je především „čirou nemožností“, „vědeckým nonsensem“ věta Chaloupeckého, že husitství je hnutím čistě středověkým. Odkud ta středověkost? — se táže. Snad proto, že Husité dovolávali se středověkých nebo starokřesťanských ideálů nebo svatého písma? Že usilovali o návrat k staré formě poměrů společenských a církevních? V revolucích bývá veliký rozdíl mezi hesly, jimiž se bouře roznítila a konečnými výsledky. Husité, Táboři i Bratři byli přesvědčeni, že usilují jen o uskutečnění ideálů starokřesťanských. My však vidíme, že mají rysy, které ohlašují konec středověku, t. j. novou dobu. V Husovi novověkou důvěrou ve vlastní rozum připravuje se východ ze středověku... Tolik Slavík.

Zdá se, že se již nečtou knihy, nýbrž jen referáty o nich. V prvním dílu své knihy str. 9—10 jsem krátce naznačil, jaké místo husitství zaujímá v duchovním vývoji středověku — pochybuji, že

by Slavík, znaje to, ohlížel se v patrných rozpacích po známkách husitské středověkosti. Slavík totiž míní, že v době, kdy scházela představa vývoje, Husité nemohli ospravedlniti svou revoltu jinak, než že chtějí společenské(?) a církevní poměry uvésti ve starou formu, od níž se „vládnoucí třída“ odchýlila; v tom smyslu že byli středověcí. Skutečnost, pravím proti tomu, je zcela odlišná. Je pravda, že ideálem husitství byl návrat k prvotní církvi, ale v postulátu tom netkví nikterak znamení husitské „středověkosti“. Středověkost husitství záleží v tom, že je *plodem* středověkého myšlení a cítění z XIII. až XIV. století, projevem, výrazem, dílem *gotického středověku* (bude správnější a srozumitelnější, budeme-li mluvit o *gotickém* středověku, než o středověku vůbec), že ve svých skvělých i stinných stránkách, duchem, povahou, metodou je vtělením a obrazem toho tvárného principu životního, jemuž říkáme gotika. Musil bych popsati několik sloupců, abych skutečnost toho gotického zrození a gotické duše husitství dolíčil dopodrobna. Spokojme se odkazem na *kalich*, nejproslulejší a nejznámější symbol husitství. Jaký je původ jeho? Je to dílo mystického zánícení doby gotické, jež v zázraku transsubstanciace spatřovala živěji než kdykoliv před tím nejpodivuhodnější a nejsvětější kus katolické víry a jež u nás, na české půdě, ve své horoucí touze po tělesném spojení s Kristem nespokojila se častým přijímáním svátosti, ale zapálila se myšlenkou, že i laik musí přijímati svátost *celou*, stejně jako kněz, že k spasení je nezbytné, aby se spojil s Bohem nejen ve formě Těla jeho, ale i Krve Páně. Veliký svátek Božího Těla dala doba gotická křesťanstvu v letech panování Přemysla Otakara II.; naši husité chtěli více, svátek svátků, Božího Těla i Krve jeho. Pověděl jsem již jednou, že v tom (i jinde) se zračí „nadkatolická“ povaha husitství. Tu, jak pověděno, jde o formy a touhy nové zbožnosti gotické, mystikou živené; druhou pak tvář této nové zbožnosti postihujeme mnohonásob v husitství radikálním, z něhož vyšlo Táborství a Bratrství, v tom, jež chtějíc napodobovati prvotní křesťany z dob apoštolských, žije duchem sv. Františka z Assisi a následovníků a duchovních příbuzných jeho, velebí pokoru, chudobu a utrpení, zamítá učenost universitní a pýchu rozumovou, krásu i umění, blahobyť světský i s jeho řády a ústavami (vše to je beztoho dílem ďáblovým), aby štěstí křesťana nalezlo jen v asketickém životě chudáka, žijícího duchovně božím slovem bible. Tu všude, v tom mnišském názoru na svět, v tom pohrdavém postoji k jeho radostem, krásám a pýchám, v němž ozývá se již protest proti zesvětštění církve a rodí se kacířství všeho druhu, jde o duchovní dílo středověku, mystikou až blouznivé podoby nabyvší. Skutečnost, že Čeští bratři, nejvyspělejší a nejdůslednější zastánci těchto myšlenek, nesou ideál i praksi jejich daleko do dob pozdějších, nenasvědčuje mínění Slavíkovu, že je ohromný

rozdíl mezi hesly, jež revoluci vznítily a konečnými výsledky — nový poměr člověka k vnějšímu světu, ten zvrat, jenž je charakteristickým přelomem středověkého a novověkého (lépe renaissančního) myšlení, nastává v Jednotě teprve ke konci XV. století. Kdyby vše to Slavík věděl nebo uvážil, byl by sotva napsal, že věta o ryzí středověkosti husitství je „vědeckým nesmyslem“.

Ta věta Slavíkova překvapuje tím více, že po opětém přečtení jeho výkladu postřehneš, že Slavík vlastně, ač si středověkou povahu hnutí nesprávně představuje, připouští, že bylo, že musilo býti středověké („každý je myšlenkovým zajatcem své doby“, dí na př.) a že vlastně polemizuje jen se slovem „čistě“, t. j. výhradně, cele. Tedy: husitství bylo středověké, ale ne výhradně, protože Hus novověkou důvěrou ve vlastní rozum „*připravuje východ* ze středověku“. Stojí opravdu tak opatrné omezení za to, aby se k větě Chaloupeckého zaujal postoj tak rozhodně odmítavý? Oč radikálněji to pověděl *Palacký*, jemuž byl Hus zakladatelem protestantismu, zástupcem svobody duchovní, křisitelem zásady o právo osobního přesvědčení ve věcech víry? Nejde snad i u Slavíka o ústup od *Palackého*, o nový názor na české dějiny? A nenašli bychom ve středověku více zjevů, myšlenek a situací, jež „*připravují východ*“ ze středověku? Jinými slovy: je středověk čistě středověký? Důvěru ve vlastní rozum mu jistě upírati nesmíme: stačí vzpomenouti jen scholastiky, jež snaží se rozumem dovoditi pravdy nadsmyslné, stačí zmíniti se o boji realistů a nominalistů, jež plní noetické problémy, dosud zaměstnávající filosofii. Při tom možno poznamenati, že realismus (dnes bychom jej pojmenovali spíše idealismem), k němuž hlásili se čeští mistři na universitě, žáci *Viklifovi*, a s nimi Hus, nepřipravoval myšlenkově (na rozdíl od nominalismu) nikterak východ ze středověku, nýbrž naopak dával v duchu středověkém přednost nadsmyslnu. Pozorujeme také, že k racionalistické, dogmatu se dotýkající myšlence *Viklifově*, jež transsubstanciaci popírala, Hus nechtěl nebo neměl odvahy se přiznati, jako se jí vzepřelo oficiální husitství (na rozdíl od pozdějšího *Tábora*, jenž ji přijal od žáků *Viklifových*). Racionalistického myšlení se středověku vsutku nenedostávalo, živly jeho jsou mocné i v gotice, a v Husově důvěře ve vlastní rozum, již čelila neméně rozumová sebedůvěra jeho protivníků, není ještě nutno spatřovati něco, co by připravovalo východ ze středověku. Husův význam tkví nepochybně více na poli mravním než rozumovém. Ale i tu jde o to, není-li v tom spíš hrdinou středověku než novověku.

Oč jde po mém soudu především, je otázka, v jaké myšlenkové souvislosti napsal Chaloupecký svou větu, že husitství je zjev čistě středověký. Jak uzavírám, chtěl tím čeliti *Palackého* názoru, že s husitstvím se počíná nový věk v dějinách křesťanských, doba protestantismu a svobody a osobního přesvědčení ve věcech víry,

názoru, jenž popularisátory jeho rozšířen byl až v Nerudovo slavné: „za volnost lidskou — v nás kdys rozekvetla...“ Dotkl jsem se téže souvislosti v knize své poznámkou, že si Palacký nepoložil otázku, není-li spíše pravdou, že husitství *středověk prodloužilo*. Dnes naše věda již opustila nebo opouští i stanovisko, že by reformace Lutherova znamenala počátek doby nové; *Troeltsch* na př. ji řadí tam, kam patří, t. j. do středověku, renaissancí ovšem již podlomenému; pravý novověk, praví, počíná se teprve rozchodem s konfesionalismem. A *Burdach* upozorňuje s důrazem na „základní omyl“, na „anachronické a jednostranně na protestantismu orientované“, „osudné omyly“ těch, kteří v kacírských nebo církvi oponujících skupinách a stranách XIII.—XV. století (dodám, že i XVI. stol.) hledají něco z racionalistickoliberalního ducha moderního způsobu, něco z osvícenského nebo moderně-revolučního pojmu „svobody“. Kdo jen letmo přečte dějiny husitství a táborství, kdo si všimne na př. pouze toho, jak si navzájem vyčítají všichni „kacírství“ nebo i upalují kacíře, třebas byli, jako Hus, silní důvěrou ve vlastní rozum, přesvědčí se sám, že o počátcích novověku nelze v té souvislosti vůbec mluvit. V jedné, nikoli zrovna špatné básni, psané známým žurnalistou ke dni jubilea Žižkova, četl jsem věty asi toho smyslu, že Žižka zabil středověk. Třeba opravit větu podle pravdy? Tázati se, kdy vlastně u nás panovalo nejvíc „Temno“ středověku?

Ale gotický středověk a s ním doba husitská není dobou „temna“, jako jí ostatek není ani protireformace; stíny jeho jsou především rubem jeho světla. V době, kdy žil Palacký a psal své Dějiny, převládal ještě názor o „temném středověku“; proto tak radostně a bezpečně určováno a liberalisticky chápáno jako „novověké“ vše, co obecně představě o středověku se v husitství vymykalo. Od těch dob učinilo poznání středověku veliký pokrok a změnilo se podstatně naše pojmání jeho. Gotická katedrála, která kdysi byla ukázkou „barbarského“ slohu, je dávno již předmětem obdivu až zbožného. Její smělý, toužný vznos k výši, blíže k nebesům, tlumočí nej názorněji duchovní pozdvížení doby, její vzpínavé dychtění do nadsvětných oblastí, po posvěcení člověka, je nejplnějším výrazem jejího genia, výrazem toho ducha, jenž ve všech směrech, na poli kulturním, společenském, hospodářském, ba i politickém a národnostním uvolňuje pouta, zmnožuje život, budí odvahu a svobodu. Výrazem toho ducha, v němž Palacký všude, lze říci, viděl známku novověkosti a jenž vskutku připravoval v mnohém přechod do nových forem a stavů. Jen v tom prostředí mohla vyrůst bouře té mohutné síly, jako bylo husitství, bouře, kterou, jak věřím, budou lépe poučené dějiny světové hodnotiti po některé stránce výše než německou reformaci. Snad nyní, kdy nimbus německé reformace jako brány k moderní kul-

tuře je odstraněn, budou i němečtí badatelé ochotni přiznati, v čem všem myšlenka husitská Luthera předešla. Ale povaha této myšlenky i její duše je gotická, je ještě středověká a je ještě v podstatě katolická. A i ten badatel, který z jiných, Slavíkem nedotčených hledisk vycházejí, bude chtít v husitství nebo v táborství postihovat známky přechodu z duchovní oblasti středověké do novověku, bude si musit položit otázku, nejde-li tu víc o vlivy osvobozovacího ducha gotiky, než živly renaissance, duchu středověkému zásadně cizí. Můžeme uzavřítí tím, na čem záleží: dnes není již hanbou průkaz gotickystředověkého zrození nebo příslušenství ani není titulem slávy podezřelý charakter „novověký“. I z těch důvodů je poněkud ukvapené rozčilovat se tolik pro tvrzení, že husitství je zjev čistě středověký.

2. Tábor a demokracie.

These, že husitství je zjev čistě středověký, je prvou z tří vět, jimiž Chaloupecký zhruba charakterisoval hlavní body mého pojmání situace na rozdíl od stanoviska Palackého. Druhé dvě věty Chaloupeckého, v té souvislosti formulované, tvrdí, že o tábořském demokratismu v moderním smyslu nemůže býti vůbec řeči a že Lipany nebyly tragedií, nýbrž očistným řezem, jímž národ zbavil se škodlivé hlízy násilně radikálního táborství. Slavík, obíraje se těmi vývody, mluví nikoli bez ironie o nové národní filosofii, vytvořené Pekařem, a dává na srozuměnou, že děkuje za vznik svůj především reakčním vlivům, ostatek vědecky vadné metodě. A praví, že je mírně řečeno naivní věřiti, že by tato filosofie, jež v dnešní reakční době(?) nalezla vhodnou atmosféru, změnila zakořeněný obdiv národa pro husitskou revoluci, největší dějinnou epochu jeho.

Pozorný čtenář postřehne, že ve výkladech Slavíkových na tomto místě není něco v pořádku. Do diskuse mísí se patrně nechuti, prýstící z kulturně politických rozporů dneška a obdiv národa pro dávnou revoluci jeví se něčím důležitějším než pravda o ní. Chci i v tomto směru vyjítí Slavíkovi vstříc: mám za to, že pro obdiv národa k epopeji husitské zůstane i při pravdě mých thesů víc než dostatek místa. Jiná je otázka o důsledcích toho velikého vzepětí národní energie, o štěstí či neštěstí revoluce pro budoucnost národní. Chci o tom, zase se zvláštním zřetelem k Táboru, vyložití své mínění v příštím svazku Žižky — oč nám jde zde, je prozatím otázka, zda i dvě další these domnělé Pekařovy filosofie snesou zkoušku pravdivosti čili nic.

Co je tedy s větou, že o *tábořském demokratismu* v moderním slova smyslu nemůže býti řeči? Zde na štěstí, jak by se zdálo, můžeme býti stručni: Slavík pravdivost these uznává. „Nikdo to

u nás v plném slova smyslu netvrdil, poněvadž byl by to chla-
pecký anachronismus. Padly-li kdy podobné výroky, předpokládalo
se, že platí *cum grano salis*.“ To je tedy s dostatek rozhodné
slovo souhlasu s Chaloupeckým. Ve svém soudu o historii pro-
blému nemá však poznámka Slavíkova pravdu celou. Palacký, jak
jsem v práci své vyložil, dí jednou o demokracii tábořské, že prý
směřovala ke zrušení všech rozdílů stavův, jindy že prý Táboři
a Sirotci práv kastových či stavovských pánům a rytířům vskutku
nepřičítali, dí že u Lipan utrpěl rozhodnou porážku odvěky v Če-
chách živel demokratický. To vše jsou nepravdy, jež musily zplo-
diti mnoho nedorozumění, a bylo nutno postavit se jim důrazně
v kapitole, která chtěla doličit především Palackého základní omyly
o Táboru a táborství. A tím čeliti zároveň soudům popularisaci
Palackého rozšířeným a zveličeným, v jejichž pojetí tábořská demo-
kracie byla nesporným faktem v běžném smyslu novodobém (tu
je tuším kořen Masarykova: „Tábor, toť náš program“). Že husitství,
jako vůbec doba gotická, budovatelka jeho, má patrné sklony de-
mokratické, učím a zdůrazňuji sám ode dávna; výklady a do-
klady k tomu podává i moje kniha na nejednom místě. Ale ty
osvobozovací tendence nedotýkají se pevného rámce středověké
feudální budovy, jež je tak pevně a umně vytýčena jako gotická
katedrála. Mezi Táboři setkáme se s běžnou středověkou naukou,
že lid poddaný má oběma vyšším stavům, kněžstvu a šlechtě,
sloužiti a prací svou je živiti; a teorii i praxi tábořské nebo hu-
sitské je zcela cizí myšlenka, že by lid poddaný, t. j. obyvatelé
vesnic a měst a městeček poddanských, tedy daleko největší část
národa, měli býti účastni práv politických, dosíci rovnosti občanské
v našem slova smyslu nebo jmíni býti za svobodné Čechy ve
smyslu středověkém, jakými byli páni rytíři a měšťané měst krá-
lovských. Revoluce husitská založila pevně jen politickou moc
měst svobodných a vsunula je do feudální společnosti; dále její
demokratický zájem, zcela v souhlase s příkladem ciziny a duchem
doby, nesahal. A násilí provozované polními vojsky tábořskými
na majetku a svobodě poddaných bylo jistě daleko jakémukoli
demokratickému vědomí o právu malého člověka. Palackého nepo-
rozumění souviselo také s tím, že měl omylem za to, že většina
země (aspoň prý dvě třetiny povrchu jejího) nacházela se v držení
zemanů svobodných a že i o svobodném postavení sedláků té doby
měl poněkud upřílišenou představu.

Tím, co vyloženo (také k lepšímu pochopení mého stanoviska),
nejsme bohužel se Slavíkovým poměrem k nauce o tábořské de-
mokrácii hotovi. V pokračování svých statí překvapí nás Slavík
míněním zcela odlišným od toho, jež tak ostře vyjádřil slovy
o „chlapeckém anachronismu“. Počne dovozovati najednou, že
každý, historik i tábořový řečník, *může* mluvit o demokratickém,

socialistickém, po případě komunistickém táborství. A to v tom smyslu, že v táborství byly *pokusy a náběhy* k realizování všech těch ideálů, třebaš Pekař dovozoval, že to byly pokusy krátké, z bible odvozené nebo jen některými kněžími hlášané. Odpovím ovšem, že pokud by „historik i táborový řečník“ vyložil, že v průvodním táborství stal se pokus o komunismus v duchu (domněle) starokřesťanském, že v blouznění chiliastickém o nastávajícím ráji božím na zemi ozvaly se i myšlenky o konci poddanství a rozdílů společenských mezi lidmi, ale že vše to netrvalo déle než vlna náboženské extase počátků, bylo by mu lze vzdáti chválu za učenost a pravdomluvnost jeho. Pokud by však takový historik nebo táborový řečník rozšířil chválu táboorského komunismu nebo demokratismu na táborství vůbec, mluvil o nich jako charakteristických složkách táboorského programu, bylo by jej pokárati asi slovy Slavíkovými, že hlásá chlapecké nepravdy. Zdá se pak, rozumím-li dobře, že takové nepravdy Slavík dovoluje a doporučuje: zdá se, že mu najednou stačí pouhá zásluha myšlenky počátků (třebaš, jak dí, byla záhy udušena skutečností jí protivnou), aby byla vytýčena sama k pochvale a podivu. Jak Slavík soudí a bloudí, prozrazuje jeho příklad o bolševickém komunismu. Ten není, praví Slavík, proveden dnes skutkem, ale protože bolševická revoluce vykazuje zřejmé *pokusy* o řády komunistické, můžeme mluvit o bolševickém komunismu. Slavík však přehlíží při této paralele, že nahrazení řádu kapitalistického komunistickým bylo vlastním, vše ovládajícím programem bolševiků; proto především je možno mluvit o bolševickém komunismu. V husitském ani starotáborském programu však o žádný sociální převrat nešlo; tu i tam jednostranně náboženská povaha jeho vědomě podceňovala hmotné a vůbec světské interesy jedincovy. A i kdo jako Chelčický uvědomil si a výmluvně doličil nesrovnalost feudálního řádu s duchem nauky křesťanské, nežádal odstranění jeho; učil, že křesťan má býti poddán moci v trpělivosti a pokoře. Slavík praví na jednom místě, že prý dnes se revoluce již neškátulkují přísně na náboženské, politické, národní a sociální a že každá revoluce je revolucí více nebo méně společenskou. V tom je kus pravdy, ale ještě větší díl nepravdy. Husitskou revoluci, děj se co děj, bude historik vždy charakterisovati jako revoluci náboženskou. I v ní ovšem přihlásily se k slovu protivy a snahy povahy sociální, politické a národní. Ale ty byly jen zjevem průvodním, vedlejším, akcesorním; z nich a pro ně (ani pro napjetí národnostní, jež v komplexu vlivů revolučních hrálo zvlášť velikou roli) by nebylo k revoluci došlo; kdo je staví (jako Slavík na nejednom místě) v popředí jako vlastní, hlavní cíl revoluce, rozchází se s pravdou.

O táboorské či husitské demokracii můžeme mluvit jen v tom

smyslu, že svobodná obec národní, páni, rytíři a města, vládla po leta sobě a zemi svobodně, bez krále; v tom smyslu „demokratické“ byly všechny strany zastupující třídy svobodné, v tom smyslu stála u Lipan demokracie proti demokracii. První a hlavní „demokracii“ země v tom smyslu byla zajisté obec pražská, a ta stála u Lipan v šiku vítězů; i polní vojska táborská a sirotčí byla jen výkonným orgánem svobodných měst svých stran. Můžeme také, jak jsem v své knize vyložil, mluvit právem o demokracii nebo revoluční demokracii v městech svobodných té doby, ač ovšem ještě nikoliv v našem smyslu slova. Palacký správně, mluvě o době před Lipany, staví na scénu „demokratickou“ stranu městskou, ví, že u Lipan byl poražen svaz městských obcí radikální strany táborské a sirotčí. Tutéž myšlenku rozvíjel jsem před lety v přednášce v Historickém klubu, o níž se Slavík zmiňuje. Vykládal jsem, že u Lipan byla poražena česká radikální buržoasie, ne však demokracie v našem slova smyslu. Slavík píše, že tenkrát tomu věřil; dnes již nikoli. Lituji opravdu, že nevěří mi již ani v tom, v čem shodují se s Palackým, který mu je ještě autoritou (jehož však zná pohříchu málo). Ale případ, v němž lze zároveň v téže myšlence dovolávati se Palackého i protestovati proti němu, je poučný pro poznání, jaký zmatek vneslo do naší veřejnosti Palackého kolísavé a si odporující užívání slova „demokracie“, nebo jinak řečeno zaměňování předpokládané staroslovanské demokracie s rozsáhlou autonomií a politickou mocí královských měst, jež u nás založil německý soused, týž nebezpečný soused, který podle mínění Palackého vnesl k nám zhoubný feudalismus, aby jím u Lipan potřel květ staroslovanské demokracie!

Tuším, že i to zabočení s cesty bude vítáno čtenáři. Vrátime-li se k jádru sporu, můžeme uzavříti, že Slavík ví, jak jsme poznali (nebo že ví nyní lépe z mého výkladu), jak to s tím táborským demokratismem bylo doopravdy. Není pochyby, že i druhá these (domnělé) Pekařovy filosofie srovnává se s pravdou.

3. *Lipany.*

Zbývá třetí these: *Lipany* nejsou politování hodnou tragedií, ale *očistným řezem*, jenž dalšímu neštěstí země učinil konec. Slavík mluví o problému na dvou od sebe vzdálených místech svých statí, zase však ku podivu rozdílně. Porážka radikálů, dí jednou, přijítí *musila*; je to zjev ze všech revolucí známý; celá struktura společnosti a státu, toužících po pevném, třeba starém řádu, *musila* vzepříti se proti nim. Ale byla to opravdová tragédie, protože to byl pád živlu, jenž zabezpečil ovoce revoluce... Co to, táži se, znamená jiného, ne-li přiznání, že většina země chápala *Lipany* jako nutný, ozdravný řez, jak jsem se toho krátce

dotkl ve své knize? Že v tom ozdravném řezu, jejž v souhlase se Slavíkem mám za nutný a logický, byl kus tragiky a že vojska radikálů měla nemalý význam pro obranu myšlenek (tak bych řekl místo „zabezpečení“) revoluce, připustí historik, tuším i Chaloupecký, jenž užil tolik vytýkaného slova „hlíza“. Jinými slovy: při jisté slevě v ostrosti výrazů na obou stranách, je i v tomto kuse, o nějž jde, mezi Chaloupeckým, event. mnou a Slavíkem shoda.

Slyšme však, co praví Slavík jinde, Slavík druhý proti Slavíkovi prvnímu. „Není také správné,“ vytýká na adresu Chaloupeckého, „že filosofie lipanské hlízy je něčím novým. Tato filosofie je nesmírně stará, je to *filosofie protireformace*, která mohutným dílem Palackého byla zatlačena, nikoli však zničena. Žila dále v pojetí husitských válek našich katolických historiků a našla svého krajního výrazu v okřídleném „banda lupičů a žhářů“. Pekař dal této theorii vědecktější podklad a vyjádřil ji elegantnějším synonymem“ (Slavík míní mé výklady o souvislostech mezi lapky silničními a pozdějšími Táboři). Slavíkovi prvnímu je tedy ozdravný řez lipanský přirozenou nutností vývojovou, kterou zná dobře sociologie revoluce, Slavíkovi druhému je výklad o nutnosti tohoto řezu a souhlas s ním nebo schvalování jeho a stigmatizování polních vojsk revolučních jako rot, ohrožujících budoucnost země, dílem *katolické reformace* a dědiců ducha jejího, Schwarzenberka i Pekaře v to počítaje. Táže se znovu: četl Slavík vůbec mou knihu? Nebyl by poznal, kdyby ji byl četl, že k této „protireformační filosofii“, k jejímu (nejednou strannému) přesvědčení, že Tábor je neštěstí a zhouba země, byl by se znal Jakoubek stejně jako Chelčický, Příbram jako Vavřinec z Březové, Mladenovic jako Křišťan z Prachatic, přátelé kdysi Husovi? Nečetl by, jak dobře husitský a dobře český vrstevník Tábora líčí s radostí den velikého lipanského vítězství, kde byla zničena „ta rota lotrovská“? Není mu známo, že tam v zabíjení Táborů měl účast mladý Jiří z Poděbrad, týž, jenž později opanoval Tábor a vrhl do žalářů přední duchovní náčelníky jeho? Nebyl by našel vedle skrovných slov soustrasti s koncem statečných bojovníků projevy radosti z lipanského vítězství nad „lotry a zhoubci země“ i v národní kronice Starých letopisů z doby husitské? Nebyl by se přesvědčil, že ještě rozhodněji protitáborské je i stanovisko ostatní doby předbělohorské? Vítala-li katolická protireformace opravdu den lipanského vítězství (nevím vskutku, nač tu Slavík naráží), dala pouze výraz názoru, jenž ve velké většině českého kališnického i luteránského národa byl běžný a obecně uznaný po celá dvě předchozí století. Ostatek ani Palacký, jehož se Slavík stále dovolává (neznaje ho!), nedal by mu ve smyslu jeho za pravdu. Palacký ví dobře, že Táboři a Sirotci byli před Lipany „obecným národa míněním“

„považováni za zřejmé škůdce i nepřátely zemské“ (jsou ta slova tak daleko od „hlízy“ Chaloupeckého?) *Osudnost* Lipan vidí Palacký především v tom, že tam utrpěl porážku „odvěký v Čechách živel demokratický a vítězství feudalismu byly otevřeny brány do-kořán“, toho feudalismu, jenž dobyv prý rozhodné převahy u Lipan, mohl po padesáti letech uvrhnout český stav selský vůbec v porobu, založit v Čechách nevolnictví . . . Je třeba znát celou dějinnou filosofii Palackého, jemuž jednou z hlavních nosných linií českého osudu je staletý zápas prvobytné demokracie slovanské s německým feudalismem, je třeba znát jeho základní omyl o roku 1487, roku domnělého znevolnění českých sedláků, abychom porozuměli jeho bolesti a jeho důrazu na osudovost Lipan. Osudovost Lipan i Bílé Hory — neboť i tuto katastrofu odvozuje Palacký ze záhuby prvobytné slovanské demokracie; Bílá Hora je mu jen důsledkem Lipan — osudnost Lipan přestává, mizí z dějin, jinými slovy, stává se z hluboké pravdy kardinálním omylem v tomže okamžiku, v němž pokrok našeho poznání si cele uvědomuje neudržitelnost a nemožnost Palackého koncepce o zápasu slovanské demokracie s německým feudalismem, do něhož vsunul Palacký Lipany jako dramatický uzel vývoje. A v témže okamžiku ovšem mizí z bojiště lipanského i přeborníci prvobytné slovanské demokracie a vítěznému meči Pražan a národní šlechty podléhají jen „zřejmí škůdci a nepřátelé zemští“. Tak zněl skoro jednomyslně soud o Lipanech po čtyry století našich dějin až do Palackého a bude zníti zas skoro jednomyslně po překonání omylu Palackého. Neboť pravdu nelze trvale ukřičeti. Jiná je otázka, byl-li „ozdravný řez“ lipanský snad předčasný, bylo-li by odložení jeho o rok či dva zajistilo Čechům větší úspěch na koncilu v Basileji? Ta otázka se našeho sporu netýká: bylo by ji lze pominouti. Ale řeknu hned, že po mém soudu by odklad podstatné změny v situaci přivoditi nemohl. Většina husitů považovala již Tábor za překážku dohody s koncilem, nikoliv za zbraň k vynucení povolnosti jeho, a rostoucí mravní rozklad polních vojsk, před nímž musil prchat i Prokop Holý, i rostoucí odpor k jejich zhoubám a k jejich tyranii rozhodnutí uspíšil.

4. Historie a sociologie.

Slavík, jak jsme poznali, nešetří silnými slovy. V Chaloupeckého formulaci tří hlavních thesů mých našel „tolik anachronismů a slovních obrátů historicky nemožných“, „že je opravdu s podivem, jak něco podobného může napsati odborný historik“. Probrali jsme celou filosofii Slavíkovu, kterou chtěl Chaloupeckého a skrze Chaloupeckého Pekaře vyvrátiti; poznali jsme, že se rozhodně mýlí Slavík víc než Chaloupecký. Podobně ukvapeně počíná si Slavík tam, kde

se obírá mou knihou přímo. Práví hned na začátku, co jí chybí: „znalost teorie revoluce“. Revoluce jako zjev sociální, pokračuje, je dnes mnohem více známa než v době Palackého. To je prý největší změna, jež se udála od té doby — ale Chaloupecký (rozuměj Pekař), nedbaje pokroku vědy v tomto směru, naplnil výklady o husitství žalostnými anachronismy. Pokus o dokázání této věty, jenž následuje, je právě polemikou s třemi thesemi Chaloupeckého; poznali jsme však, že jde nikoli o žalostné anachronismy zaostalého historika Chaloupeckého, nýbrž o neporozumění kritikovo. Zdá se tedy, že té „znalosti teorie revoluce“ buď se nedostává Slavíkovi samému, nebo že jí naprosto není potřebí k poznání pravdy o husitské revoluci. Palacký jí neznal a přece podle Slavíka soudil dobře.

Není to jediné místo, kde Slavík mně vyčítá neznalost zákonů nebo pravd *sociologických* o revoluci. Má pravdu; neznám jich a ne-snažil jsem se s nimi se seznámiti. Mé stanovisko k sociologii, pokud nám chce vykládati nejenom přítomnost, nýbrž i minulost, je stále totéž, jak jsem je nastínil roku 1912 v „Masarykově české filosofii“. Obíral jsem se sám sociálními dějinami českými s dostatek po léta, v tom i srovnáváním jejich s poměry kulturně příbuzných národů, abych se přesvědčil, jak jsme ještě vzdáleni doby, kdy bude možno poznávati skutečnost nikoli empirickým studiem konkrétních, jedinečných poměrů, nýbrž poučiti se o ní z nějakého katechismu sociologického, obsahujícího všechnu pravdu. A nebudu důvěřovati žádné sociologii, budující své these na historii, která by nevyšla z pera historika odborně v naší vědě vzdělaného. Všimněte si jen, jaké nehorázné boty podává čtenáři sociolog nebo biolog do našich dějin se odváživší (a s jakým svrchovaným sebevědomím!). Jména jsou na rtech všech. Co pak Slavík z těch sociologických pravd cituje proti mně sám, dovede mne jen v skepsi, z níž jsem se vyzpovídal, utvrditi. Historik, obeznámený s teorií revoluce, píše Slavík, je prý „dnes dokonale poučen, že za revoluce bývá (bez výjimky!) ohromný rozdíl mezi hesly, jimiž se bouře roznítla a konečnými výsledky“. Odpovím, že historik, který je opravdu historikem, usměje se již tomu slovu „bez výjimky“. A historik, obeznámený se skutečnostmi revoluce husitské, namítne, že tato revoluce si ne dost uctivě dovolila neříditi se poučkou učených sociologů. Neboť hlavní počátečnou myšlenku svou: vzít duchovenstvu statky a světské panování a zavést kalich, provedla s železnou důsledností do konce. Nevěřím také v obecnou platnost „známého zjevu“, o němž mne poučuje Slavík, že revoluční násilí není *prius*, nýbrž *posterius*, že prý totiž násilím začínají odpůrci ideí, hájených revolucí, jak podle Slavíka ukázal „veliký“ historik franc. revoluce *Aulard*. Slavík míní, že tomu bylo tak také za válek husitských. Soudím naopak, že tomu tak v husitství nebylo; zde nechť lámou si sociologové

hlavu jedinečným zjevem, že protikněžské násilí v době Husově počíná se vlastně osobou královou a v okolí králově. Má-li pak Slavík za to, že je to „stanovisko zaostalé a dávno opuštěné“, že revoluční výbuchy vznikají hospodářským a sociálním útlakem; kdežto prý vskutku rodí je zlepšení poměrů hmotných i duševních; dává se svěsti zase ukvapenou sociologickou generalisací. Opravil bych jako pouhý historik, že revoluce vznikají z té i z oné situace. Husitská revoluce nebyla žádná selská revoluce (Slavík má, jak ještě plněji poznáme, omylem za to, že šlo o selskou revoltu); já ovšem zdůraznil, že lákali-li snad vskutku kazatelé i sedláky sliby příštího rajského stavu, apelovali při tom víc na jejich sebevědomí než na jejich bídu, neboť sedlák v té době stál si hospodářsky a většinou i právně poměrně dobře. Slavík mne upozorňuje, že teorie revoluce dnes učí zrovna tak, že revoltují ti, kterým se vede dobře, a že jsem tedy, nevěda, ve shodě s nejnovější pravdou sociologickou. Slavíkovi záleží nejvíce na tom „nevěda“; užije proto příležitosti, aby znázornil čtenáři, jak veliká je moje neznalost sociologických pokroků; kritik méně předpojatý řekl by prostě: to, co tvrdí Pekař, snáší se i s novějšími postřehy sociologickými. Budiž mi dovoleno říci ještě, že jsem si uvědomil od let, pozoruje, že naše selské bouře vznikají na panstvích, kde sedláci právně i hospodářsky si stáli lépe nebo nejlépe, že sebevědomí, nikoli zoufalství, je vhodnější půdou revolty; netušil jsem, že vyjadřuji nějakou novou, neznámou pravdu, kterou objevila sociologie nebo Slavík sám, aby ji ovšem ve svém sklonu ke generalisaci vyhlásila, rozumím-li Slavíkovi dobře, za pravidlo obecně platné.

Ze všeho vysvítá, oč je stále ještě potřebnější, důležitější a vědecktější pokusit se o obraz konkrétní revoluce, vybudovaný co možná kriticky na studiu pramenů, než dáti na se působiti bludičkami prozatímních pravd „sociologických“. Z obrazu prvou cestou dobytého může se učiti mnohonásob sociologie; od opačného postupu jsme ještě daleko. Tím nechci říci, že bych neměl za prospěšné, aby i historik husitské revoluce nesáhl pro srovnání a poučení k dějinám revolucí povahou příbuzných. Snad z toho něco poskytne čtenáři třetí díl „Žižky“, kde mám formulovati své závěry — jednou z kardinálních chyb článků Slavíkových, hlavním jeho „methodickým unáhlením“ je totiž skutečnost, že Slavík soudí častěji má stanoviska, aniž je vlastně poznal, aniž dosud byla formulována, aniž měl trpělivost vyčkati dílu závěrečného. Slavík, podobně jako některé jiné referáty o mé knize, přehlíží, že oba díly mé práce, jež jsou v rukou čtenářů, podávají v podstatě jen kriticky srovnaný materiál velké pře. A má s jinými, jak rozumím za to, že s žalobami na Tábor tam shromážděnými stotožňují se i já plně a cele. O Žižkovi jsem dosud na příklad soudu svého neformuloval. Slavík si však na základě materiálu, mnou sneseného,

vytvořil konečný úsudek sám a dává se chutě v polemiku se závěrem, jenž není dílem mým, nýbrž Slavíka samého. Tím způsobem by odpadly nebo jiného výrazu nabyly i některé jiné výtky Slavíkovy, kdyby v kritickém pospěchu nesoudily dílo dříve, než je hotovo, na základě pouhého dohadu o konečném stanovisku autorově.

Zmiňme se krátce o těch soudech Slavíkových, jež nalézají chyby nikoli v tom, co teprve napíšeš, nýbrž v tom, co jsem napsal. Někde jde jen o neporozumění, ač podjatou pozorností či lépe řečeno nepozorností zaviněné. Neodvozuji zajisté rodokmen tábořského násilnictví a tábořských ukrutností od rot lapků z doby krále Václava, protože vím dobře, že násilí revoluční takového vysvětlení nutně nepotřebuje (najdeš u mne *naopak* výklad, jak zesurověly akce lapků pod vlivem revoluce), ale uvádím s ním v souvislost fakt, že Tábor dává v době Žižkově přednost drobné válce v kraji a že je to pravidlem Praha, která volá a staví Tábor, vytrhujíc jej z místních půtek jeho, do celozemské fronty protizikmundovské. Kdyby četl Slavík pozorněji, poznal by, že tu nejde o žádnou záměnu premis. I s lapkami ostatek bylo lze se učití válce většího stylu (srv. Sokola z Lamberka) a vyložil jsem, že ne každý lapka byl zločincem. O vystoupení Žižkově v Polsku těžko bylo psát v kapitole, nadepsané: Žižka v knihách psanců; mnohem vhodnější se mi zdálo začít jím kapitolu o Žižkovi, lze říci novém Žižkovi, v čele jeho historie od r. 1410 počínaje. Slavík zas omylem postřehl v tom, rozumím-li dobře, stranný úmysl. Řekl jsem, že si Slavík nakreslil sám portret Žižky, jak vystupuje z mého materiálu. A opravuje hned, že tento málo sympatický obraz „nabyl by jiného pozadí, kdyby Pekař součet svých dokladů dělil především koeficientem, kterým historikové dávno si uvykli redukovat vždy přehnaná svědectví o revolučních násilnostech“. Divím se, že mně, starému kozáku, nerozpakuje se Slavík doporučovati něco, co ví každý historický začátečník. A divím se ještě více, vida, že Slavík přehlédl, že ve svém „pokusu o resumé“ nevyšel jsem, mluvě o krutostech díla Žižkova a o programu jeho vůbec, od žádného z podezřelých hlasů, pochozích, jak dí Slavík, „z tábora poražených a zasažených revolučním orkánem“, nýbrž užil jsem jako východiska projevu, jenž chce Žižku oslavit a vyvýšit doslova až do nebes! Právě ve shodě oslav obdivovatelů se zatracováním protivníků našel jsem bezpečný základ pro předběžný závěr, jenž hlásí se z protokolů svědeckých. Kdo opravdu zná moji knihu, ví, že na přčetných místech dotkl jsem se kriticky běžné skutečnosti o nenávistném zveličování a zkrucování žalob, jimiž se strany navzájem stihaly, ví i, že jsem byl pilen toho, abych kontroloval nebo doložil soudy o tábořských ukrutnostech svědectvími, čerpanými z pramenů tábořských nebo Tábora blízkých. Což nic z toho nezasloužilo, aby vzbudilo pozornost kritikovu?

Slavík snaží se (pohříchu jen na jediném případě) ukázat naprostou bezcennost svědka mnou uvedeného, ukázat, jak i blízcí protivníci nevěděli a nenamáhal se prý zvěděti něco přesného o nenáviděném protivníkovi. Cituje Václava z Jihlavy, jenž, jak se dohaduji, asi r. 1438 napsal, že Čechové si proti Bohu a právu zvolili nějakého holomka (einen Buben) Žižku za krále. Slavík má za to, že to je *nesmysl*; měl jsem prý kontrolovat solidnost údaje jinými prameny, příklad Václava z Jihlavy je prý vážným poučením, jak opatrně nutno přijímati všechny výroky rozzuřených odpůrců o Žižkově „lotrovství“. Nuže — kdyby byl Slavík mou knihu opravdu četl, byl by si údaj mohl spolehlivě zkontrolovat sám. *Totéž*, jak uvádím v své knize, co napsal Václav z Jihlavy, napsal před šesti lety (mohl jsem dobu sepsání zjistit na měsíc) český, nejspíš pražský katolík (zvolili si lotra Žižku, aby nad nimi kraloval), *totéž* podle Windecka řekl král Zikmund, stěžuje si pánům českým r. 1423, že v Čechách panuje „ein solcher schnöder Mann von Bubenart“. Zprávy nejsou naprosto (jak má za to Slavík, jenž patrně z neporozumění vykládá Václava z Jihlavy slovně tak, jako by věřil, že Žižka byl zvolen králem ve vší formě) bezcenné — nýbrž jsou pozoruhodnou pomůckou k poznání, jak protivníci pojímali velitelské a mocenské postavení Žižkovo v zemi, jsou svědectvím, byť stranným, o velké historické roli Žižkově. Že při tom upřílišování šlo o zřejmou tendenci, podotkl jsem srozumitelně ve svém resumé.

5. Metodologická zaostalost českého dějepisectví.

Po všem tom, co jsme o Slavíkových mylných soudech slyšeli, nepřekvapí ani sebevědomý důraz kritického ortelu, kterým vyvrcholil řadu svých statí o Žižkovi. Slyšme:

„Naší historické vědě je třeba, dříve než se pustí do revise filosofie dějin, revidovati *noetiku historické vědy*, o níž se opraydu u nás nikdo nestaral. Stačí se podívat na dvacet posledních ročníků Českého časopisu historického. Za celou tu dobu nenajdete tam článek, který by se zabýval historickou noetikou, případně aspoň referoval o tom, co o základních otázkách historického myšlení bylo psáno jinde. *Výsledek ovšem se jeví.* Naše „kritické“ badání páchne po odchodu Gollově provincialismem, který honí se za daty nově odhalenými, nebo z archivu vynesným materiálem. Jak se tato látka sešije, o to jsou malé starosti. Uspává nás kritika technická a iluse, že ta stačí k historickému chápání a oceňování minulosti. Jen tím může vzniknouti veliký optický klam, že selský lid měl se před husitskou revolucí lépe, než sto let po revoluci a že husitství nám uškodilo.“

Nepochybuji, že průměrnému čtenáři imponovalo nemálo vědomí vědecké superiority, jehož zpovědi jsou citované věty. Nejvíce ovšem tomu, jemuž pojmy jako „*noetika historické vědy*“ jsou více méně temné (a proto tím důležitější) a jenž je ze zásady pro

revise a tedy i pro tu, která má učinit konec žalostnému úpadku naší vědy historické. Vím, že bych takového průměrného čtenáře zviklal poněkud v jeho obdivu k přísnému karateli, kdybych mu vnukl otázku, proč pojednání o potřebě „revidovat noetiku historické vědy“, jde-li o věc tak svrchovaně důležitou, nenapsal do ČČH, jehož je spolupracovníkem od let, Slavík sám? A kdybych tomu průměrnému čtenáři vyložil, že historickou noetikou v nejširším slova smyslu rozumí se suma všeho poučení, jak se dopátrati pravdy o skutečnostech minulosti, že to vlastně není nic jiného, než co obyčejně se jmenuje historickou methodikou a kdybych jej požádal, aby si laskavě přečetl, co jsem dosud napsal na obranu svou a Chaloupeckého proti Slavíkovým omylům, zakolísala by důvěra k oprávcí ještě víc. I ten průměrný čtenář dal by mi jistě za pravdu v tom, že kdo chce dopídit se pravdivého poznání o Pekařově Žižkovi, kdo chce tvrzení jeho opravovati nebo potírati, musí především knihu jeho dobře znáti, že kdo chce řídit se dobrou noetikou, nesmí polemisovati se závěry studia, které dosud formulovány nebyly, kdo chce hájiti filosofii Palackého, že musí Palackého znáti! Kdo však prozrazuje v každé výtce svou neinformovanost, ten svou výzvou o nutné revisi historické noetiky spíš jen vyvrcholí nepříznivý dojem, jímž na čtenáře věci znalého musí působiti jeho statí. A to tím více, jde-li o útok na knihu, která — jako od mnoha let žádná práce u nás toho způsobu — dbala toho, aby methodicky byla vyzbrojena co nejlépe, která po prvé snesla všecken datový materiál problému, která nemalou prací utřídila jej kriticky, která výslovně poukázala na to, že ta veliká práce heuristická a kritická cílí také k tomu, aby vzdělaný čtenář mohl závěry autorovy zvážiti v hodnotě jejich sám, přímo. Ale nic o tom nepověděl v článcích svých methodicky tak interesovaný posuzovatel. Resumoval za to s pohrdavým gestem: Výsledky se ovšem jeví! Výsledky methodické nedostačivosti!

Slavík mi asi namítne, že v ortelu svém neměl na mysli historickou methodiku vůbec, nýbrž theorie o možnostech poznávání pravdy v historii, „základní otázky historického myšlení“. Ale v čem v tomto směru náš hřích vidí, naznačuje Slavík jen letmo, jak vidno z věty „bylo by třeba nejprve si ujasniti základní pojmy, pověděti čtenáři, co třeba pokládati za fakta, co za měřítko ceny faktů“ (věta je pověděna patrně v souvislosti s rozhořčením na Chaloupeckého „hlízu“), nebo snad i z rozdílu, který činí mezi kritikou naší (prý jen) „technickou“ a oceňováním minulosti. Není mou povinností, abych vykládal čtenáři sám, co asi Slavík chce říci (snad najde Slavík příležitost jinde vyložit své stanovisko srozumitelněji): *k soudu o hodnotě* Slavíkova methodickyfilosofického stanoviska nám může stačiti, co uvedl Slavík sám jako

křiklavý případ naší noetické zaostalosti: ten náš „veliký optický klam, že selský lid měl se před husitskou revolucí lépe než sto let po revoluci“. Věta stačí sama, abychom se přesvědčili zcela nepochybně, že Slavík není informován o otázce, z níž činí okázale hlavní oporu svého ortelu o noetickyfilosofické nepřipravenosti dnešní české historiografie. Slavík vychází totiž od nesporného omylu, že husitská revoluce je původem svým selská revoluce sociální (tu domněnku najdeme patrně v V. článku Slavíkově). Zároveň pak je nespornou pravdou, že sedlák sto let po revoluci tábořské nestál si na tom líp než před revolucí; jeho závislost na vrchnosti naopak vzrostla. Slavík ovšem v citované již páté stati své má o tom jiné mínění. Cituji zase celý odstavec, protože poskytne nám možnost, abychom pronikli k vlastnímu jádru Slavíkova výkladu o naší vědecké antikvovanosti:

„Při veškerém respektu k Pekařově znalosti dějin selského stavu *troufám* si tvrditi, že sedlák několik desítek let po válkách husitských (v době, která se obecně, *ale jak za to mám mylně*, pokládá za počátek horšení selských poměrů) stál společensky, hospodářsky i národně na výši, o které neměl sedláček z dobrých let „Otce vlasti“ potuchy. K tomu výsledku *ovšem* nelze dojít jednostranným, velmi omylným měřením platební potence sedlákovy, nýbrž je třeba „přepočítati“ množství *jiných hodnot*, které nelze převést na groše a denáry. Třeba na příklad při vývodech vzít do počtu, že i cena ideálních statků, jako je na př. „*osobní svoboda*“ nebo „*sebevědomí člověka*“ se měnila. Beru-li tyto hodnoty do počtu, *nemohu věřit*, že husitská revoluce měla pro sedláky špatné následky. Přiznávám ovšem, že tyto věci vyžadují podrobnějšího výkladu. Bylo by třeba dotknouti se základních principů hodnocení jevů historických, otázek, jež prodiskutovati bylo by u nás třeba jako soli. Logika a noetika historické vědy je odbor dokonale zanedbaný, Achillovou patou celé naší historické produkce.“

Tak z falešného názoru, že husitství je sociálním povstáním za zlepšení stavu sedlákovy (a nikoliv podle Palackého „první veliký boj o statky duchovní“ atd.) a z falešného předpokladu, že sedláku po revoluci a díky revoluci přibývalo „osobní svobody a lidského sebevědomí“ vznikla nejen Slavíkova these, že je velikým optickým klamem, že revoluce sedláku uškodila, ale i že logika a noetika naší historiografie, která to nepoznala, nestojí za nic. Kdo by chtěl optický klam tohoto přísně kritického postoje, vyvěřajícího z kardinálně chybné logiky a noetiky, se všemi „Achillovými patami“ jeho demonstrovati všestranně, měl by práci na celou kapitolu. Připomínám, že skutečnost, že postavení sedláků po revoluci se počalo horšiti, je v naší vědě nesporná. *Palacký* přičítal příčinu válkám husitským; měl za to, že sedláci, kteří za válek s rodinami hrnuli se samovolně do táborů, i ti, kteří utýráni byli násilím války všeho druhu, octli se brzo v bídě a zoufalství. „Celé krajiny popleněné ležely ladem, jen meč a voják dávali zákony; tím oblomena byla samovůle a hrdost obecného

lidu a po skončení války naděláno proletářův zahálivých, ale zbrani zvyklých, všude veliké množství, jichžto divoké vášně požadovaly uzdy zákonů krutých. Války prospěly jen těm nejvíce, kdo v nich vévodili, totiž pánům korouhevným a rytířům hejtmanům.“ My dnes bychom tak drasticky zničení stavu selského válkou nelíčili; citoval jsem především proto, abych Slavíkovi ukázal, jak ten jím proti reakčnímu Pekařovi vynášený Palacký soudí o plodech revoluce.

Palackému je citovaný výklad úvodem k omylu, proč a jak prý čeští sedláci byli r. 1487 uvedeni v „porobu“. Ale i *Vacek*, jenž povahu změn, o něž šlo v druhé polovici 15. stol., vyložil právě letos podrobně, líčí následky války podobným způsobem jako Palacký; z vývodů jeho vysvítá, že boj nových zákonů proti poddaným sbíhajícím od svých pánů, jejich péče, aby nikdo, sedlák ani čeledín jeho, nesměl měniti sídlo své bez svolení a vědomí pánova, jejich úkol utužit ústavu poddanskou tak, „aby každý měl pána“, souvisel s depopulačními a nepochybně i morálními účinky válek minulých, jsa zároveň opatřením proti povalečům, z nichž rekrutovali se lapkové na silnicích. I *Krofta* vychází ve svém Přehledu dějin stavu selského od téže myšlenky, již jsme našli u Palackého. Praví v podstatě, že stav lidu selského se revolucí v leccěms zhoršil; zásadně se postavení sedláků nepozměnilo, protože změna jeho nebyla vůbec programem revoluce. Ale hospodářské následky válek působily nepříznivě na situaci jeho a přispěly k zhoršení právního postavení jeho v době potomní, t. j. k utužování poddanství po válce.

Já sám v knize o Žižkovi, zmiňuje se o „nejzhooubnějších“ následcích války pro sedláka, měl jsem na mysli bezpočet vypálených vsí selských, bezpočet násilím nebo morem a hladem zničených existencí (nikoli změny v právně společenském postavení stavu); obšírněji ukázal jsem pouze na to, že sekularisace rozsáhlých duchovních statků za revoluce postavení sedláka zhoršila; církevní vrchnost byla konservativnější i pravidlem spravedlivější v šetření práv od staletí nabytých, než nové méně rozpačité vrchnosti světské; ne nadarmo král Zikmund, kdykoli revolucí uprázdněné církevní dominium postupoval novým světským pánům, kladl v zápis podmínku, aby „neobtěžovali lidí mimo spravedlivé poplatky“. Utužování poddanství od druhé polovice 15. stol. souviselo ovšem i s novým duchem doby, jenž byl cele rozdílný od toho, kdy (v době gotické) arcibiskup Jan z Jenštejna a rádci jeho byli ochotni uznati sedláky za plné vlastníky statků jejich. Souviselo s probuzeným ekonomickým zájmem vrchností, jež pro své nové podniky potřebovaly víc pracovní síly, souviselo s povznesením pána a poklesem ceny a významu poddaného, jež jsou charakteristickými známkami kultury renaissanční. Nic z toho Slavík

neví, nebo nerespektuje; z pouhé nevědomosti má za to, že revoluce byla sociální revoltou selskou a protože nechce na dobro revoluce dopustit, „*troufá si*“ prostě, stejně bez důvodů jako bez rozpaků, nestaraje se o výsledky mnohaleté práce vědecké, souditi, že, *jak on za to má*, je omylem učení, že revoluce situaci sedláků zhoršila; bez rozpaků napíše, že ideální statky osobní svobody a sebevědomí českého sedláka revolucí získaly — ačkoli bylo tomu vskutku naopak! A své víc než ukvapené omyly uvede čtenáři jako ukázkou dokonalého, vědecky moderního „ujasnění si základních pojmů“, rozeznání fakt a měřítka ceny jejich atd. a ovšem jako důkaz „fatálního nedopatření“ a lze říci neschopnosti české universitní vědy. „Výsledky ovšem se jeví...“

V souvislosti s revoluční noetikou Slavíkovou lze uvést i Slavíkovo mínění, že husitský požadavek, aby kněží nevládli světskými statky, stačí sám na vyvrácení nauky, že husitství je zjev čistě středověký. Požadavek, dí Slavík, je snad středověký, ale u nás byl proveden skutkem. „Co sociálně znamenal, je dnes nesporné. Je to útok na teokratické křídlo feudalismu, po němž došlo na křídlo světské.“ Slavíkovi nevádí nic, že o útok na feudalismus vůbec Husitům nešlo, tedy ani ne na „teokratické křídlo“ jeho (víme, že teokracii nejpronikavější ustavili právě Táboři ve svých městech), čili že v poměru k feudalismu zůstali Husité důsledně středověcí, že dále feudalismus za nových feudálních pánů na statcích někdy duchovních jen zesílil, aby trval bezmála po čtyři sta let potom (zatím vyvinulo se v něm zas „teokratické křídlo“). Přes to připiše revoluci z r. 1420 k dobru, nač revoluce vůbec nepomyslela a co beze vší souvislosti s ní pod vlivem jiných hesel a cílů bylo uskutečněno po staletích. A kdybychom přibrali do diskuse i otázku prospěšnosti husitství pro národ vůbec, přesvědčili bychom se ještě více, že hlavní, nejdůležitější podmínkou pro řešení její je všestranné kritické poznání skutečností a souvislostí, poznání o tom, co bylo a co následovalo, čili, abych jednou citoval se souhlasem mínění Slavíkovo, „*soud na základě znalosti*“; teprv potom možno si „ujasnití základní pojmy“, rozlišit fakta a měřítka ceny jejich. Proto také jde zase jen o omyl, mluví-li Slavík s pohrdáním o té zaostalé historiografii naší, která se ještě třese po novém materiálu archivním. Ujišťuji Slavíka, že bez těch a takových materiálů nebylo by žádného poznání, i kdyby všichni historikové naši prostudovali pilně, co který filosofický směr učí o teorii poznání. Předpokládám, že Slavík novější literaturu o teorii poznání ve vědách duchovních ovládá dokonale nebo aspoň nepoměrně lépe, než jeho učitelé, universitní profesori, o kterých užívá jednou obratu „*tito lidé*“ (jak asi třeba doplniti: lidé velmi zaostalí). Jak to pravdě poznání Slavíkova prospělo, jsme poznali.

Nešetrné a nepravdivé je také to, co Slavík napsal o ČČH. Ten poukaz na „provincialismus“ „Čes. časopisu historického“ za posledních dvacet let míří ovšem hlavně na redaktora Pekaře. Goll je ještě pardonován — ale o několik neděl dříve napsal Slavík na tomto místě v notice o prvním dílu Souborných spisů Gollových, že Gollovy výklady o methodologii naší vědy, tam přetištěné, jsou již také „tempi passati“. Pokud jde o mne, přehlédl Slavík ve své unáhlenosti, že jediné dva články, jež v našem časopise obíraly se otázkami z filosofie dějin (a dotýkaly se i otázek noetických), byly napsány prof. Pekařem (mám tu na mysli své stati o individualismu a kolektivismu v dějepisectví a Masarykovu českou filosofii). A přehlíží, že ČČH otiskl rozsáhlou studii Šustovu o známém díle Spenglerově, že věnoval řadu referátů pracem z methodologie a filosofie dějin (od Čady, Glücklicha, Šusty, J. B. Nováka, Arne Nováka i ode mne) a že i ve zprávách svých všiml si vůbec spisů methodologie a dějin historiografie se týkajících (stačí nahlédnout do desítiletých rejstříků) velmi horlivě. Ne jistě soustavně a nikoli se zvláštním zřetelem k teorii poznání. Ale je nás málo a nemůžeme stačiti všem úkolům. Přes to víme, že náš časopis by v konkurenci mezinárodní zaujal místo čestné.

6. *Revoluce a reakce, revolučnost a státnost.*

Dotkl jsem se toho, že východiskem statí Slavíkových je *obrana revoluce*, revoluce vůbec. Nebudu pátrati po tom, pokud na stanovisko to působily snad politické sympatie Slavíkovy a pokud jeho studium dnešní revoluce ruské, s jehož stopami se v statích jeho nejednou setkáme. Jisto je, že tato tragédie Slavíka v přesvědčení jeho o prospěšnosti revoluce nezviklala; klade častěji důraz na dobročinné stránky revolucí, žádá obdiv k ideálním cílům, jež vytýčily lidskému snažení, aby zároveň dovozoval, že svědkové a historikové, kteří líčili násilí a zvěrstva revoluční, kteří demonstrují křiklavé rozdíly revoluční teorie a praxe, jsou málo věrohodní, že jde tu jen (jako prý u *Taina*) o skvělou sofistiku a jednostranné manévrování fakty. Mám za to, že i tu Slavík zašel příliš daleko. Mám za to, že věrohodnost těch, kteří žalují na nemravnou brutálnost a ideovou nedůslednost revolučních výbuchů, může býti stejně nesporná, jako těch, kteří zdůrazňují užitky, jež ničivý orkán přinesl životu. Okolnosti mohou býti velmi rozličné; může jíti o maximum zhoub a minimum užitku nebo naopak; úkolem historika je odvážit „na základě znalosti“, do které třídy hodnostní třeba tu či onu revoluci vřaditi. Pokud jde o tábořskou revoluci, nebude resultát po mém soudu jí příznivý. Ale tu otázku zde řešiti nechci.

Dohad, že to bylo více nebo méně politické zaujetí Slavíkovo, jež mu zabránilo rozhodnouti se v otázce pro či contra spravedlivě mezi stranami (takové zaujetí je nepochybně nebezpečnější historickému poznání, než neznalost teorie revoluce), je potvrzen tou okolností, že Slavík s takovým důrazem a s patrnou jednostranností vidí v stanovisku historiků, odsuzujících revoluci, jenom „produkt reakční epochy“. Do té souvislosti staví i mou práci o Žižkovi a jeho době. Ví sic, že jsem některé these její hájil dávno a že má „národní filosofie“ nevznikla teprve po převratu, ale má přece za to, že v mých názorech nastal reakční přelom teprv „po bolševické, chcete-li světové revoluci“ a že na mou práci měla vliv „nechuť k událostem nedávným, jejichž aktiva i pasiva Pekař ocenit nedovedl“. Za jisté má pak, že má filosofie, třebas snad vznikla dříve, našla v reakci, která prý přišla u nás po období revoluce (a která se prý často kryje pláštíkem „státnosti“) „vhodnou atmosféru“.

Slavík, jak vidno, přesunuje problém na pole politické. Poněvadž jsem nepochybně také kompetentní, abych v otázce, o níž jde, vyložil své mínění, opravuji, že Slavík se zase mýlí rozličně. Jsem mnohem víc vědecký než politický člověk. Má kniha nenáleží do protikladu: revoluce — reakce, nýbrž do antithese: *romantismus* — *realismus*. V realismu jsem vědecky vyrostl a na jeho bojišti vznikaly všechny mé práce, jež obracely se proti ilusím tradičního pojetí v našem dějepisectví. Jsem přesvědčen, že kdybych se byl ujal práce o Žižkovi před dvaceti lety, že by mé stanovisko nebylo jiné, než dnes. Její these nebyly již zcela cizí soudobé práci odborné; známky odporu proti romantické idealisaci hlásily se u nejednoho badatele a v nejedné myšlence. Ale doba husitská byla opatřena tolika pracovníky, že zdálo se (i z jiných důvodů) naprosto nežádoucím rozmnožovat počet jejich. Je přirozeno také, že v projevech z prvních let své vědecké činnosti držel jsem se stanoviska Palackého, kombinovaného trochu Tomkem a Bezoldem; nebude mi snad vyčítáno, že jsem se od té doby více dověděl a naučil. Odhodlání, dát se do práce o Žižkovi, vzniklo pod vlivy dost náhodnými a vnějškovými, když v přípravě jubilea Žižkova jsem poznal, že musím stať o Žižkovi napsat do ČČH sám a když v prázdninovém studiu otázky jsem si uvědomil zásadní neporozumění Tomkova Žižky a význam Eneáše Sylvia pro založení potomní slávy Žižkovy. Tak mne velké téma zaujalo a zvítězilo nad rozpaky, jež před ním varovaly; že budu moci souvislosti jeho líčiti plněji a pravdivěji než předchůdci, slibovalo i vědomí, že od dob Palackého a Tomka přibýlo mnoho nového materiálu datového i řada důležitých monografií, i vědomí, že mnoho poučení dají prameny dříve známé, ale Palackým nic nebo málo vyčerpané. Mezi mnou a Palackým či Tomkem nejde zajisté jen

o změnu v úsudku, v pojetí, nýbrž jde z velké části o rozdíly, podmíněné novým obrazem skutečnosti; jeho poznání by bylo Palackého samého přimělo k změnám podstatným. Žijeme dnes v době 60—80 let vzdálené od vzniku Palackého Dějin husitství — není snad docela přirozeno, že těch 60—80 let tak intenzivní práce badatelské v oboru historie musilo v nejednom směru antikvovati Palackého? Nejen v datech, nýbrž i v pojetí! A není to poněkud nedůsledné, když takový obránce revoluce, jako Slavík, je tak předpojat vůči knize po nejedné stránce revoluční? Když tak „reakčně“ se drží pravd „von anno dazumal“? Nepochybují přece, že i on usměje se naivnímu postulátu, jež jsem četl letos v jednom zvlášť pokrokovém týdeníku, aby totiž Palackého výklad husitství a táborství byl uznán jaksi za dogma nedotknutelné!

S tím, co pověděno, souvisí i moje pochybnost o správnosti mínění Slavíkova, že má „národní filosofie“ našla v době dnešní *vhodnou atmosféru*. Je obecně známo, jak a jakými vlivy kult husitství vyrostl u nás nejvýše v době po převratu (kterou zve Slavík reakční), jak s velkou okázalostí a ovšem se vším při tom nezbytným upřílišováním slaveno v té době výročí smrti Žižkovy — může kniha, která chtějíce podává mnohem střízlivější obraz minulosti, která v nejednom směru čelí kriticky věrám a ilusím hluboko zakořeněným, počítati na pochvalu či souhlas většiny? Samo vystoupení Slavíkovo, mého žáka a spolupracovníka (pomlčím-li o stranných nebo nenávisťných projevech, jež bylo lze čekat), podává tuším odpověď více než dostatečnou. V Slavíkových statích sice najdeme větu, že v historii musí platiti svoboda říci nepříjemnou pravdu, padni komu padni, ale najdeme tam i větu, že „výslednicí mé knihy je málo sympatický obraz našeho národního hrdiny“. Slavík snad ani nepostřehl, že věta může míti podobný vlastenecky nedůtklivý a ovšem vědecky reakční smysl jako v boji o Rukopisy stížnosti těch, kteří se bouřili proti útoku na „národní klenoty“. Víím, že v tom smyslu budou proti mně hřímati, a snad nejvíce, ti, kteří mají plná ústa oslavy nebojácných obránců pravdy. Palacký napsal o Žižkovi (přes to, že jej slaví jako Bohem nadaného válečníka a obránce vlasti), že byl fanatikem pobožnosti, že pro zákon boží plenil a vraždil nemilosrdně všechny ty, kteří podle něho živi nebyli, zuře nejvíce proti kněžím a mnichům (jednou dokonce: v zuřivosti a ukrutnosti sám sebe převyšuje). Tytéž celkem rysy fanatika postřehl u Žižky Slavík sám na základě materiálu v druhém svazku mé práce snešeného. Závěr mé knihy tyto shody s Palackým ještě rozmnoží (vytkne ovšem i rozdíly); fronta mého pojetí Žižky obrací se ne tak proti Palackému, jako především proti Tomkovi, jenž z fanatika zbožnosti udělal vlasteneckého politika, z revolucionáře bojov-

níka za kázeň a pořádek. Nepochybuji však, že to budu jen já, nikoli i Palacký, který bude stavěn na pranýř, že rouhavě sahá na obraz našeho národního hrdiny.

Chaloupecký vyložil, jak pod vlivem kritického realismu, ze snahy o prosté poznání skutečnosti, rostla reakce proti názorům Palackého — tu jde ovšem o Palackého výklad revoluce vůbec, jak byla o něm řeč v prvních kapitolách výše. Že k mé knize došlo až dnes, vysvětlil Chaloupecký tím, že změna našeho poměru k národní minulosti, jak ji žádá rozličně naše státní samostatnost, připravila vhodnou půdu k tomu. Vyložil, proč do převratu byla zvlášť vděčným thematem naší historiografie doba husitské revoluce a proč velká odpovědnost, kterou nám ukládá dobytá svoboda, přispěje k pohasnutí glorioly revoluční a obrátí pozornost k silám, myšlenkám a dobám tvůrčí záměrné práce, jež proti revolučnosti zdůrazňovaly *státnost*. Mám za to, že v těch vývodech je mnoho správného postřehu, ač, jak jsem vyložil, nevznikla má kniha nikterak pod vlivem této filosofie. Je pravdou, že naší samostatností jsme se rozličně, řekl bych, osvobodili i v poměru k minulosti; že můžeme dnes (jak jsem napsal před desíti lety) svobodně pohledět předkům v tvář. Co jsem tím mínil, bude srozumitelnější, dodám-li, že kniha jako je má práce o Žižkově a Táborech, byla by v době nesvobody vítaným argumentem i pro rakouskou „státotvornost“; je nepochybně potěšitelnější, může-li sílit, pokud je to možné, státotvornost československou. Myšlenku, kterou vyslovil Chaloupecký, četl jsem v souvislosti se svou knihou již rozličně (před nedávnem dal jí výmluvný výraz dr. Jos. Doležal v třech článcích v „Lidových listech“, a to ne pouze se stanoviska katolického). Je také pochopitelné, že přítomnost, pokud chce sklonit hlavu před historickou pravdou, hledá v ní jaksi náhradu za ztrátu na hodnotách pýchy a obdivu, které posilovaly národní energie v době bojů o rovnoprávnost nebo samostatnost. Těch hodnot pýchy a obdivu neubude ostatek (jak jsem již pověděl), ani v dějinách doby husitské, i když ji zbavíme romantické výzdoby a pokusíme se poznat ji v pravdě její.

Ale Slavík v souhlase se svým kultem revoluce vůbec zamítá filosofii státnosti. Prý se jí kryje jen nebo často *reakce*. „Už dnes jsou *naši lidé* bití pro nedostatek státnosti, ale pravá příčina tkví jinde“, píše doslova. A chce kultu husitské revoluce, protože tam byly učiněny *náběhy* k řešení otázek, jež založením našeho státu nebyly likvidovány. Byl tam, praví, učiněn náběh, byť krátký, k utopickému socialismu, byl tam zápas proti církvi, k níž poměr není vyřešen...

Zde není již snad třeba dovozovat vratkost Slavíkova stanoviska, upozorňovat na př. na anachronistické navazování dnešního „zápasu proti církvi“ na zápas naprosto jiné povahy v 15. stol.

Jde zřejmě o myšlenky politického vyznavače, nikoli o argumenty historika. Dám-li i já podobně výraz svému názoru na situaci, nemohu smlčeti svého podivení, že je to český historik, jenž dnes pochybuje o potřebě „státnosti“. Řada národů slovanských po velkém zřícení monarchické východní Evropy nabyla svobody; velcí sousedé, přátelé i nepřátelé, na západě čekají s obavou i nadějí, jaké budou výsledky. Přesvědčením, že Slovan není živlem státotvorným, že není zrozen k svobodě, sytily Evropu dějiny Slovanstva rozličně — a nepřátelé chtivě čekají na nové doklady toho. Nezdá se, že by o ně byla nouze. Ale náš ohnivý historik nedůvěřuje vějičce státnosti, chce raději skláněti se před revolucí, i před tou, jež odehrála se před půltisíciletím, v duchovní oblasti nám zcela cizí, protože prý tam učiněny „náběhy“ k řešení otázek, jež nejsou dosud „likvidovány“ . . .

Nevěřím, že by to Slavík mínil tak, abychom husitskou revoluci se zbraní v ruce dovedli ke konci. Slavík má také asi na mysli jen osvobozovací, očistné, nebo „pokrokové“ stránky a hodnoty revolucí. Pohříchu mají revoluce zároveň jiné stránky a vlastnosti, jiné konsekvence a následky. Není snad nevhodné, připomenout-li v té souvislosti, jak zněl český úsudek o plodech revoluce, kterou chce Slavík dokonati, před pěti sty lety a v jak mohutný apel k státnosti a k výstraze českému budoucímu vyznělo vědomí o neštěstí jejím. Hlavní náš dějepisec husitství, *M. Vavřínek z Březové*, uvítal revoluci jásavě a počal psáti kroniku na oslavu její; po několika letech však, když viděl „dnešní mnohonásobnou a ohromnou nešťastnou záhubu šťastného a slavného kdysi království českého“, škrtl oslavná slova předmluvy původní, aby je nahradil vyznáním, že odhodlal se psáti historii svou z toho důvodu, „aby budoucí pokolení českého národa nebyla oloupena o poznání této hrozné ano příšerné zkázy a v podobnou nebo horší z bláznivé lhostejnosti neupadla“.

Vím, co vše lze proti tomu namítnouti. Ale mám přece zato, že ten bolestný, ba zoufalý výkřik výstrahy je adresován i Slavíkovu obdivu revoluce i jeho neúctě k postulátu státnosti.

7. *Palacký či Pekař?*

Jan Slavík odpověděl na mé předchozí vývody několika články nadepsanými: „*Palacký či Pekař?*“ (Nár. osv. 20.—30. září 1928). Odpověď opouští pole, na němž dosud se diskuse pohybovala, volíc jiný prostředek k cíli, t. j. k důkazu, že Pekařův „nový názor na husitství“ je neudržitelný. Tím prostředkem je výklad, že prý mám nemožné nebo staromodní názory o teorii historického poznání, že vleku naši vědu do žalostného omylu atd. Co tu tak ku podivu sebevědomě a okázale (také pod okázalým titu-

lem: „Pekařův základní omyl“) je vyloženo, není vskutku než celá serie *Slavíkových* základních omylů. Dočteš se tu především, že v poznávání minulosti záleží vše na pojetí, na stanovisku, na hodnotící ideji a že jen v tom tkví prý rozdíl mezi mnou (konservativcem) a (liberálem) Palackým, že nezáleží (to je smysl) na zdůvodnění stanoviska poznanou skutečností, která, jak dále naznačeno, není skutečností, nýbrž konstrukcí vzniklou pod vlivem předem daného stanoviska historikova. Musíš tedy v duchu této nauky logicky dojít k závěru, že výklady Hájkovy kroniky o dějinách Prahy mají celkem stejnou vědeckou hodnotu jako Tomkovy, závěru, že nemáš práva rozhodnouti, má-li v představě o slovan-ském pravěku víc pravdy Kuffner či Niederle, v sporu o Rukopisy stanovisko starovlastence rázu Kalouskova nebo vědeckého realisty rázu Gebauerova — všude jde patrně jen o rozdíl „hodnotící idey“, „pojetí“. Příkladem o rozličném posuzování naší pozemkové reformy v budoucnosti znázornil to Slavík bezděky dobře, nepostřehnuv ovšem, že i tu bude vždy hluboký rozdíl mezi prací, vycházející z předem daného stanoviska určité teorie politické, ať socialistické ať konservativní, a mezi prací vybudovanou na pokud možná objektivním poznání podmínek, potřeb, souvislostí a účinku zásahu tak radikálního, a odvažující pečlivě pro i contra všech stanovisek na základě poznání jasně postižitelných skutečností. V prvním případě půjde pouze o stranický traktát, v druhém o vědeckou studii; budou-li se, jakož nepochybně, rozcházet výsledky obou prací, nelze pochybovat, která z nich bude mít větší vědeckou hodnotu.

Slavík dovolává se na zdůvodnění svého stanoviska vědecké autority, studie *Maxe Webera* o objektivnosti, napsané před čtvrtstoletím (stop znalosti novějších noetických směrů a požadavků u Slavíka nenajdeme) — a Webra, tohoto racionalistu a pozitivistu, jenž založil svá sociologická studia (jež jsou v jádře studiemi historickými) na empirii, t. j. na poznání faktové skutečnosti co nejrozsáhlejší a jenž noeticky nechtěl nic více, než ostřeji formulovati požadavky poznávacích metod, naší vědou užívaných, lze jen z nedorozumění stavěti na př. proti mému metodickému postupu (kdežto právě povaha polemických vývodů Slavíkových je s hlavními požadavky Webrovými v odporu všude); k tomu přistupuje Slavíkovo neporozumění dosahu některých vět jeho. S tím souvisí výtky Slavíkovy, že prý nevím, že se názory na minulost mění s měnícími se myšlenkovými vztahy dob, že jsem si neuvědomil rozdíl, jenž je mezi faktem věd přírodních a faktem historickým — úsudky, jejichž platnost se Slavík ovšem neodvažuje dovoditi z mé práce vědecké, jež by jej mnohonásob vinila z nepravdy. Při zásadním stanovisku Slavíkově snad vlastně není mu odůvodnění ani třeba, neboť, jak jsme slyšeli, nezáleží na důkazu ze skutečnosti, nýbrž jen na „pojetí“ — s jedinou privilegovanou výminkou ovšem:

pokud jde o *Lenina* a dnešní vládce Ruska: tu postuluje Slavík proti pojetí „stranických novin“ doslova „soud na základě znalosti“! Já nejsem pohříchu účasten této pozornosti; Slavík odvažuje se psát o mém stanovisku metodologickém, neznaje ho a nevšimnuv si ani toho, co jsem zásadně o vlivu předem daného stanoviska historikova a o poměru jeho k zjištěné skutečnosti pověděl v předmluvě k prvému dílu svého „Žižky“. Tedy i zde děkují celé partie polemiky Slavíkovy s mou knihou za vznik svůj neznalosti této knihy.

Budeme mít příležitost setkat se u Slavíka s takovou situací znovu; sem náleží tuším i fakt, že Slavík opětovně snaží se vzbudit v čtenáři představu, jakoby má práce pídila se pouze po drobných datech skutkových (na př.: „Pekař může zjistit . . . že Žižka tolik a tolik lidí vecpal do sudů a upálil . . .“), nepostihujíc fakt, jež nejsou tak hmatatelné jako koudel a smůla v Žižkových sudcích (tak doslova). To je napsáno proti autoru, jenž Žižkových exekucí vůbec nepočítal, ale dbal ovšem toho, aby zjištěním skutečnosti dopracoval se bezpečného základu pro své závěry (v monografii, již kniha o Žižkovi přece je, je metoda taková požadavkem nezbytným), ale jenž zároveň největší část prvního dílu své knihy a i celé partie dílu druhého naplnil úsilným studiem, směřujícím k poznání *ducha* doby, k vyšetření jejích hodnotících měřítek a to se zřetelem ke všem směrům v zápase súčasnějším, jenž snažil se s dostatek poznati nejen sociálněpsychické, ale i sociálněmateriální prostředí, z něhož Žižka vyšel a v němž žil. To jsou požadavky, jež na práci toho druhu klade dnes obecně naše věda; jejich splnění je hlavním předpokladem vytvoření obrazu vědecky hodnotného.

Slavík obrací pozornost na jinou modernější theorii poznání minulosti. Pekař, píše, při svém hodnocení husitské revoluce nechává úplně stranou tak zvanou *Wundtovu* heterogenii cílů. K tomu třeba poznamenat úvodem především, že jsem k „hodnocení husitské revoluce“ v své knize vůbec nedospěl; i to, co jsem pověděl výše v stati o středověkosti husitství, nemůže býti považováno za řešení problému v celé šíři jeho; čtenář mé knihy ostatek musil postřehnouti, že činím nemalý rozdíl mezi husitstvím a táborstvím. Jinými slovy Slavík zas potírá stanovisko, jehož jsem dosud neformuloval. A s tou heterogenií cílů jde také jen o ukvapení kritikovo. Slavík míní, že v ní se tají základ moderní theorie historického poznání! Oč jde? Podle Slavíka o to, že určitá událost má jiný, vedlejší, původcem události nečekaný a nezamýšlený výsledek. Proto podle Slavíka třeba „hodnotiti a slaviti“ historickou osobnost nejen podle toho, co zamýšlela a vědomě vykonala, nýbrž také podle „faktů“, jichž si hrdina ani jeho současníci nebyli vědomi. Tomu, s dovolením, rozhodně odpírám. „Slaviti“

můžeme „hrdinu“ (jak charakteristické pojmy pro romantickou fási historiografie!) po mém soudu jen pro to, co vědomě chtěl; vedla-li jeho myšlenka bez jeho vědomí a přičinění (Wundtovo: přebytek výsledků nad podmínkami) k dalšímu vzrůstu v dobrém či zlém smyslu, je ovšem povinností historie to konstatovati a vyložití, jako je povinností její vyložití, kde tkví podněty a zárodky vlastní myšlenky „hrdinovy“. Ale není jejím úkolem slaviti nebo zatracovati hrdinu pro to, čemu vlastně nechtěl (na př. zatracovat Husa za táborské krveprolévání a zhouby vlasti); v haně i chvále můžeme dějinnému činiteli přisouditi jen ty důsledky, jež mohl rozumně předvídati. Tak si počínala a počíná historiografie od samého počátku, kdy si uvědomila povahu historického vývoje; v tom není nic nového, leč že snad Slavíkovo nadšení pro novou „moderní“ (ovšem) teorii historického poznání prozrazuje oklikou, že to, co jeho „hrdinové“ chtěli přímo a vědomě, nestačí s dostatek na míru oslavy, kterou má Slavík za žádoucí. A dávno také, dávno před „moderními“ požadavky Slavíkovými psali a uvažovali historikové o ‚faktech‘, o nichž není přímých dat v pramenech. S nimi rozumí se i já a to tím spíše, že jsem si plně vědom úkolu vyšetřiti, co znamenala nebo neznamenalala, ať programově, ať v důsledcích svých husitská nebo starotáborská myšlenka pro duchovní vývoj doby. Pokud měl jsem dosud v knize své příležitost problému se dotknouti, t. j. tam, kde jsem mluvil o sociálně-politickém obsahu táborství, pověděl jsem srozumitelně, že mám za to, že táborství původní, lze říci předžijžkovské, táborství Chelčického a Mikuláše z Drážďan, má kus nároku na to (ač bylo cele středověké), aby vztahovalo na se oslavné verše Meissnerovy o osvobozovacím duchu své myšlenky.

Slavík o tom pohříchu nic neví, protože mé knihy nezná. On ví jen, že je Pekař „konservativec“ a že jen v různosti tohoto hlediska tkví kořen rozdílu mezi ním a Palackým. „*Jde o různá hlediska, o nic více.*“ Pekař však žije v illusi, že opravuje Palackého názor na základě lepšího poznání faktů a větší kritičnosti.“ Opakuji prostě, co jsem již výše vyložil, že na základě nového, rozsáhlejšího a plnějšího poznání skutečnosti by dnes Palacký sám svůj výklad českých dějin, v tom i své výklady o husitství musil změnití a změnil podstatně. Tu nejde o pražádnou illusi a tu nemůže jíti jen o hlediska od poznání toho, co bylo a se stalo nebo chtělo, nezávislá, tu jde o to, že základy celé koncepce Palackého tkví většinou na jasně prokázatelných *omylech*. Nikdo nebude popírati, že Hus a husitství chtěli a znamenali v duchovním vývoji středověku krok vpřed, ale historik dnešní musí tuto zásluhu formulovat již jinak než Palacký, jak ostatek bylo v mé stati o středověkosti husitství jasně vyloženo, musí si uvědomit, že tu nejde o žádné překonání středověku, nýbrž o ideální stupňování

jeho myšlenky a že to, co lidstvem hnulo vpřed, ven „z mytického středověkého názoru“, nebyl (nevycházíme-li totiž z hodnotícího stanoviska pouze křesťanského) Hus, nýbrž duch humanismu a renaissance, jak na př. vyložil také *Wundt* (uvádím jen proto, že právě jeho se Slavík dovolával), duch, jenž byl zásadní protivou všeho, čemu chtělo husitství. Tu jde opravdu o nový názor na husitství, o obdobu toho, co vyložil *Troeltsch*, podvrátiv staletou víru o rozhodujícím významu protestantismu pro duchovní osvobození Evropy — čeho v tom směru dotkla se má kniha jen letmou poznámkou, rozvedeno je plněji v první stati proti Slavíkovi výše. Ale Slavík, jenž přece chtěl potírat „nový názor na české dějiny“, nenalezl ve své replice o přední otázce sporu ani slova.

K poznání všeho toho je potřeba ovšem vědomostí, vědomostí, jichž se Slavíkovi nedostává; snad i proto neklade váhy na důkaz ze skutečnosti a drží se jen svého základního stanoviska o rozhodujícím vlivu hlediska, stanoviska, pojetí. Omyl ten, o jehož primitivnosti nemůže býti pochyby, vznikl z neporozumění skutečnému dosahu Webrových slov, že při historickém faktu spolupůsobí hodnotící idea, dále z neporozumění smyslu věty, že „minulost je vždy toliko výsek faktů vybraných pod zorným úhlem hodnotící ideje“ (cituji z referátu, nevím jak spolehlivého, o Slavíkově přednášce v Nár. Osv. 17. list.). Věta ta, chápána tak absolutně, jak je napsána, mohla by státi jako obranné motto v čele kteréhokoliv hrubě tendenčního výkladu minulosti; jí by se na př. daly výborně předvolební novinářské stati o hříších a zločinech protivné strany politické vyhlásiti za hodnotné vědecké studie. Je to absurdní nauka, popírající možnost jakékoli objektivnosti a netušící, že daleko největší část našeho poznání minulosti tkví na studiu fakt, položených za základ bez jakéhokoli pozoruhodného vlivu „hodnotící idey“. Teprv tam, kde jde o pojetí v vyšším slova smyslu, o hodnocení významu, ceny, „smyslu“ dějstva, mísí se do práce historikovy (kromě vlivů, jichž si není ani vědom, ale jež souvisejí se zakotvením badatelovým v době, v níž žije a pracuje) vlivy jeho světového názoru, jeho původu, jeho míry vzdělání a nadání i životní zkušenosti. Je přirozeno, že podle podmínek těchto utváří se rozličně poměr historikův k určitým důležitým otázkám a že, jak jsem pověděl úvodem k své knize, plné shody v posuzování minulosti nebude lze docíliti nikdy. Tu bude vskutku rozličně působit rozdíl hodnotících hledisek. Ale to ještě neznamena, že by od hodnotícího stanoviska badatelova záleželo *všechno*, jinými slovy, že by každé pojetí mělo stejnou objektivní platnost nebo bylo stejně nesprávné. Věda (jež ostatek může se zřici, jak chtěl někdy i Weber, hodnocení vůbec, nebo se spokojiti relativními hodnotami ve vývoji a poměru svém vyložených myšlenek a směrů) má rozsáhlou možnost *kontroly* určitého pojetí, kontroly opřené

především o otázku, zda předpoklady jeho srovnávají se s poznanou skutečností, čili, abych užil slov Slavíkových, jde-li tu o „soudy na základě znalosti“. Kdekoli lze ukázati, že určité pojetí ocitá se v odporu se skutkovým materiálem a kriticky zjištěným charakterem vývoje, tam jde o pojetí vědecky nedržitelné. V našem případě, kdy jde o koncepcce Palackého, budované před 100—70 léty, kdy postihujeme jasně vlivy dobové, jež na povahu jejich působily, kdy zásobou nového poznání můžeme rozbít hlavní jejich předpoklady, kdy i methodicky jsme vyzbrojeni daleko více a (dodávám) víc vychováni k objektivnosti, protože klademe větší důraz na poznání minulosti než na bezprostřední vychovávání přítomnosti pomocí minulosti — nemůže být pochybnosti, že pojetí Palackého dnes vědecky hájiti nelze. Pravděpodobně bude totéž platiti po 70—100 létech o našem výkladu dějinných souvislostí, i když zásoba nového poznání námi vydobytá zůstane trvalým živlem konstrukcí příštích. Ale to je již osudem vědecké práce; musí stačiti, když jedna každá doba obhájí svou pravdu proti dobám předchozím. Slavík má za to, že hodnotící idea Palackého byla vyšší než moje, protože Palacký viděl v husitství počátek velikého boje za osvobození ducha, že v dějinách svých slavil myšlénku lidského pokroku, že cenil dobré lidské výše než národní. Soudím, že tu spolupůsobí omyl, omyl o Palackém i o mně. Palacký chtěl především oslavit svůj národ, dovodit, že on prvý rozbíjel temno středověku a otvíral brány nové době. Palackému, přes známý výrok jeho, nebylo vždy a všude dobré lidské vyšší než národní. Soudím, že my, kteří dáváme přednost poznané pravdě před idealisací minulosti, nestojíme na nižším hodnotícím hledisku než Palacký. A co jmenujeme poznanou pravdou, není naprosto nějaký libovolně pod zorným úhlem předem pojatého stanoviska zkřivený nebo upravený obraz minulosti; je to argumentace z dat a svědectví kriticky zjištěných, při tom argumentace, jež snaží se usnadniti čtenáři co možná zkoušku své spolehlivosti. Slavík zas nedbal toho, že jsem svou knihu, která netají se tím, že chce podvrátiti Palackého pojetí Tábora a táborství, založil tak, abych umožnil co nejvíc kontrolu svého důkazového postupu — snesl jsem nestranně vše, co prameny a literatura poskytly posud k řešení problému. Chce-li kdo dovoditi nesprávnost pojetí o tento materiál opřené, má nebývalou příležitost obírat se kriticky konstruktivními složkami jeho; pokud se dosud o tento úkol Slavík pokusil, ztroskotat na celé čáře. A to tak, že se v odpovědi své neodvážil vrátiti se k žádné z výtek svých, ba v zastrčené poznámce nyní vyznává, že necítí se k rozboru knihy o Žižkově kompetentním. Vskutku nebyl kompetentním ani k rozboru thesí Chaloupeckého. Proto pochopíme, že vzdává se ve své replice další diskuse na př. o otázce, je-li

husitství plodem středověku čili nic, utekl v rozpacích k námitce, že prý mezi mnou a Palackým je rozdíl pouze v osobním poměru k tematiku a že jsem obětí illuse, že by práce celého půlstoletí po Palackém mohla otrásti věrohodností Palackého výkladů.

* * *

Tážete se, jak tyto metodologické výklady či vlastně omyly Slavíkovy, jejichž chtěný závěr zní asi, že Pekařův „nový názor na husitství“ je nedržitelný proto, že je to pojetí historika konservativního (pojetí historika „pokrokového“ je patrně *eo ipso* „držitelné“), souvisí nebo dávají za pravdu stanovisku, jehož hájil Slavík výše ve sporu o tři these Chaloupeckého? Odpověď je vskutku nesnadná. Nejdříve čteme (ještě v souvislosti s povrchním užitím Webra) výklad, že sociální věda analyzuje a přesněji vymezuje pojmy, jimiž lidstvo zachycuje minulost, Pekař že však „nevzal dosud na vědomí tento způsob studia minulosti.“ „Jinak“, dí Slavík, „si nedovedu vysvětliti, že ani v jediném případě, kdy jsem se dotkl moderního požadavku analysovatí pojmy, prof. Pekař neporozuměl, kam bijí. Nepochopil, proč se „rozčilují“ nad Chaloupeckého větou, že husitství je hnutí čistě středověké a že Lipany jsou řezem, jenž odstranil „táborskou hlízu“, neporozuměl, co míním, napsal-li jsem, že při oceňování „svobody“ v té které době třeba pojem analysovatí, ježto cena „svobody“ se v různých dobách měnila.“ To je, s dovolením, všecko zřejmá nepravda. Slavík napsal celý článek proti větě, že husitství je zjevem čistě středověkým, aniž si vůbec položil otázku, co středověk je, aniž mu bylo známo, k jakým výsledkům dospěla novější studia o povaze středověku! Výklad o tom, co je středověkého v husitství a jak dnes se soudí o středověku, i výklad o středověké demokracii na rozdíl od dnešní, musil jsem napsati já, abych řešení sporné otázky dal spolehlivější základ; také rozčilení Slavíkovo nad táborskou „hlízou“ nesouviselo jen s „moderním požadavkem analysovatí pojmy“ — Slavík „hlízu“ potíral jednak tvrzením, že tu jde o pojetí z doby protireformace, jednak tvrzením, že prý tu jde o neznalost teorie revoluce, na jednom místě se přepsal, pravě, že „mluviti o odstranění „hlízy“, je nehistorické“ (co je „historické“ a co „nehistorické“ v očích toho, jemuž vše záleží na „pojetí“?). O té „svobodě“ si ještě promluvíme.

Jak tedy vskutku souvisí poslední čtyry stati Slavíkovy s šesti prvými, jakým způsobem podpírají stanoviska tam hájená a brání jich proti mému odmítavému rozboru? Odpovědi se nám dostane snad jen, dotkneme-li se sporných otázek po řadě. Tedy předně: proti mému výkladu, že *husitství* je opravdu *středověké* původem i povahou, nedovede se Slavík, jak již pověděno, zmocí na jediný

věcný argument; námitku (na jejíž důležitost v celém sporu jsem také již upozornil), že to, v čem Palacký viděl znak nové doby, středověk překonávající, je také středověké, vůbec ignoroval. Za druhé: *táborský demokratismus*. Tomu věnoval Slavík znovu celý článek. Co nového se dovíme? Skoro celá polovina jeho je naplněna žalobou, že jsem, zmiňuje se o Palackého hodnocení duchovního významu husitské revoluce, předložil čtenáři žalostný zlomek jeho myšlenky. „Chatrný útržek“, „prostě nepochopitelné,“ glossuje Slavík — ale přehlíží úplně, že, jak musím opět, pohříchu marně, upozorňovati, jsem se nechtěl obírat kriticky Palackého hodnocením husitství a revoluce vůbec, nýbrž že má studie má v nadpisu zcela vymezené určité thema: „O sociálně-politickém obsahu táborství.“ Já chtěl pouze reprodukovati čtenáři Palackého soudy o tomto thematu a to jsem učinil s pečlivostí, jež nesnese žádné výtky; několik vět o Palackého zásadním názoru o bouři vůbec bylo a mělo býti pouze nezbytným úvodem k pochopení souvislostí Palackého myšlenky. Z citátů jsem dále dovodil, že Palackého názor o sociálněpolitickém programu Tábora je nejasný a bohatý vnitřními odpory, ale že v něm postihnouti lze nepochybné nepravdy, že totiž demokratická strana tábořská směřovala ke zrušení všech rozdílů stavů, že Táboři práv kastových či stavovských pánům a rytířům vskutku nepřičítali, že horlili proti panství šlechty a porobě lidu obecného a že u Lipan utrpěl rozhodnou porážku odvěky v Čechách živel demokratický. Nic z těchto zásadních omylů se nedá oddisputovati; že u Palackého najdeš data, jež jsou s thesemi jím formulovanými v odporu, shoduje se cele s tím, co jsem o vnitřních odporech v pojmání věci Palackému vytkl sám i co jsem napsal o kolísavém a si odporujícím užívání slova „demokracie“ Palackým. Má-li za to Slavík, že Palacký užívá o Táborech názvu „demokratický“ jako protivy názvu „aristokratický“, není to jednak pravda, má-li se větě totiž rozuměti, že jen v tom smyslu Palacký termínu užívá, jednak (pokud je to pravda) je to právě důkazem, že Palacký vnášel do doby představy a programy, jež jí byly cizí. Vyložil jsem výše, do jaké míry je husitství a doba vůbec nesena sklony „demokratickými“ — ale kdo by tyto tendence chápal jako protivu proti „aristokracii“, aristokratické nebo feudální myšlence a posici, minul by se nepochybně s pravdou. Demokratisace doby gotické je, řekl bych, jen formou její aristokratisace společnosti. Fakt, že Palacký si v představě své sociálněpolitický program Tábora (k větší oslavě jeho) zmodernisoval a přiblížil jej francouzské revoluci, přičítaje pozdějšímu Táboru některé revoluční myšlenky blouznivého záchvatu chiliastického, je nepochybný; má stať o sociálněpolitickém programu Tábora byla psána, aby to dolíčila a prokázala, a kdo, jako Slavík, dovolává se „moderního požadavku analyzovati pojmy“

a nepozoruje, že zastává omyly, jež vznikly jen nedbáním tohoto požadavku, dokazuje znovu, že je dalek všeho porozumění věci.

Pouhým neporozuměním je také nový Slavíkův výklad, že táborská revoluce nemohla myšlenku demokratickou provést rázem, rázem vybavit se z feudálního systému, protože je známo, že vývoj nedělá takových skoků a že nám musí stačiti, dospěl-li k náběhům k modernímu demokratismu. Nemám (jak již výše pověděno) nic proti této zásluze „náběhů“ bude-li vyložena ve své pravé povaze a souvislosti, ale bráním se formulaci, z níž by bylo třeba uzavírat, že Tábor *moderní* demokracii chtěl a že jen okolnosti mu zabránily, aby program svůj plně provedl. Vskutku je pouhým anachronismem přičítati Táboru jakýkoli uvědomělý program politické demokracie a anachronismem hledati v něm prvky *dnešního* demokratismu. Co bylo v bouři doby husitské velikého a silně myšleného, třebas cele středověkého, to byla Chelčického vise o hříšnosti dosavadního řádu společenského, ústavního i hospodářského. A co v tom směru Tábor původní, duchem valdenství, Mikuláše z Drážďan a Chelčického proniknutý, snil a chtěl a co v tom bylo biblicky pojaté revoluční „demokracie“, vyložil jsem v knize své s dostatek. Ale vyložil jsem zároveň, kterak Tábor mocensky organizovaný právě v podstatných věcech se s myšlenkami počátků rozešel — a koho nepoučí o táborském „demokratismu“ ani soudy a žaloby Chelčického (u Palackého jich ovšem nenajdeš), koho o skutečném stavu věci nepoučila již kniha *Bezoldova*, toho přesvědčovati by bylo marno.

Konečně: co je s *Lipany*? Výklad Slavíkův je zahájen nestatečnou zámlkou, snad jen z nedopatření. Slavík byl napsal, že filosofie lipanské „hlízy“ je filosofie *protireformace*. Doložil jsem mu, že je to filosofie ne protireformační, ale dobře *husitská*, v tom i filosofie radikála Chelčického. Slavík však nepochybný omyl nepřizná a píše, jakoby mé doklady směřovaly jen k tomu, doložit zhoubnost a zločinnost Tábora! A má za to, že lze v Táboře najít i světlé stránky. Úplně souhlasím. Má také za to, že u Lipan nešlo jen o očistný řez, jenž měl odstranit škůdce země, ale i o potření živlu, jenž důsledně setrval v odporu proti Římu. Odpovím, že (přehlédneme-li to tendenčně upřílišené „důsledný odpor proti Římu“) i ta myšlenka spolupůsobila, ale jistě nestála v popředí: strana táborská nebyla v moci své u Lipan zlomena cele a vyloučena ze sil, jež spolurozhodovaly o dalších osudech země, nátlaku na změnu její nauky a ritu, ani na změnu její politiky k Basileji nepozorujeme, s císařem Zikmundem se Tábor smířil ku podivu snadno, s výhradou svých náboženských zvláštností, teprv na sněmu z r. 1444 došlo k odsouzení učení táborského, přičemž ovšem o nějaké demokracii v Táboře nebylo zmínky atd. Ostatek víme, že Slavík sám napsal, že porážka radikálů (u Lipan)

přijíti musila. Ale rozumím-li dobře, má za to, že historik, který vychází od vyšší hodnotící idey (jako prý na př. Palacký) má nad Lipany nařikati a nikoli je schvalovati (jako Pekař, který prý má na mysli jen zabezpečení klidného vývoje národa). Ponechávám čtenáři, aby si domyslíl důsledky obou stanovisek; nemusím ho snad upozorňovati, že potřeba vrátit zemi pokoj, a zachránit ji od další zhouby a násilí, byla po mém soudu také nepochybným dobrem „lidským“. A o to šlo vítězům lipanským především a v první řadě — nikdo z nich po vítězství ani po konečném podmanění Tábora Jiřím z Poděbrad neměl příležitosti ani důvodu měniti něco v ústavním nebo společenském zřízení tábořských měst a obcí, jinými slovy potírati tábořskou „demokracii“. Protože nic takového nebylo. Pro rozptýlení falešných představ o Tábořech těchto let stačí znovu připomenouti, že Tábor, jenž r. 1437 vyžádal si od Zikmunda za městský znak císařského dvojhlavého orla a dostal jej, aby Táboru „budoucně zůstala paměť na tu zvláštní přízeň císařskou“, hledal r. 1452, před svým pádem, proti Jiřímu, husitskému správci země, úsilovně pomoci u náčelníka katolické strany v zemi, pana Oldřicha z Rožmberka.

* * *

Slavík byl v páté stati své nadepsané „Sociální význam husitské revoluce“ vyložil, že já a Chaloupecký, shodující se v tom, že postavení českého sedláka bylo počátkem 15. stol. poměrně velmi příznivé, „přinesli, netušíce, nejmodernější *výklad, proč husitská revoluce vznikla*“. Z toho jsem logicky (a ne nějakým „logickým skokem“, jak nyní tvrdí Slavík) uzavřel, že Slavík má za to, že husitská revoluce byla revoluce selská. A to tím spíše, že Slavík dále vykládal, že se husitskou revolucí postavení českého sedláka zlepšilo, že vedle mizících pasiv, vlastních každé revoluci, zůstala trvalá aktiva, „jež nelze měřiti na věrtele, ani sledovati v daňových záznamech“. Která to aktiva měl Slavík na mysli, najdeš výše na str. 40 ve věrném citátu ze stati Slavíkovy; tam najdeš ovšem i plné vyvrácení domněnky Slavíkovy, že by sedlák „několik desítek let po válkách husitských“ „stál společensky, hospodářsky i národně na výši, o které neměl sedláček z dobrých let otce vlasti“ potuchy. Co odpovídá na to Slavík? Slyšme:

Nedovedu si ovšem vysvětliti... jak prof. Pekař mohl napsati, že v revoluci husitské vidím povstání za zlepšení poměrů stavu selského. Napsal jsem a tvrdím, že český sedlák byl několik desítek let po válkách husitských společensky, hospodářsky i národně na výši, o které se nezdálo sedlákům doby Karla IV. Prof. Pekař dovolává se badání o historii stavu selského, lež souhlasně prý má za to, že poměry stavu selského po válkách husitských se zhoršily. Ano, jenže Pekař a ti, jichž se dovolává, měří selské poměry měřítkem velmi staromódním. Je to romantická představa, domní-

vající se, že osobní „svoboda“ byla vždy základem, z něhož plyne veškeré dobro člověka. Je to představa daleko romantičtější, než Palackého učení o staroslovanské demokracii! Je to klam, v kterém tonou historikové, kteří přistupují ke spisování tlustých knížek o dějinách selského poddanství, aniž by promysleli pojmy otroctví, nevolnictví, osobní nesvoboda. Jim stačí vulgární představa, že otroctví, poddanství atd. jsou věci, do kterých se dobrovolně nikdy nechtělo, že „svoboda“ byl ideální statek člověka, který si člověk cenil vždy stejně na prvním místě. Ale ještě dnes etnologie primitivních národů nás poučuje, že tomu tak není, že osobní svoboda, není-li člověk pracovitý a neumí-li pravidelně a plánovitě pracovat, je darem velmi problematickým. Mluvíme-li tedy o poměrech selských, nestačí jen zjišťování, jaký byl právní jeho poměr, kolik vrchnosti platil, kolik dní robotoval, ale především, *jak uměl pracovat*. Po té stránce sedlák z konce středověku a z prvních století novověku stojí nesmírně vysoko než středověký zemědělec, který sotva jméno sedláka zasluhuje. Kdyby prof. Pekař tak sociologii nepřezíral, metodické nedostatky našeho studia selských poměrů byly by mu jasné. Dnes jich nevidí — a proto nazývá nevědomcem mne.

Přiznám se, že jsem se nikdy nenadál, že by Slavík dovedl tak neupřímně a k tomu tak neobratně zapíratí omyl zcela nepochybný. Slavík tedy trvá na tom, že dejme tomu kol r. 1500 stál sedlák společensky, hospodářsky i národně na výši, o které v době Karla IV. neměl potuchy. Jaká fakta, jaké doklady staví proti jednomyslnému soudu všech našich historiků, citovaných výše? Žádná! Nalézá nyní, že prý sedlák kol r. 1500 uměl *víc pracovat* a v tom stál nesmírně vysoko nad „středověkým zemědělcem, který jméno sedláka sotva zasluhuje“ („nad sedlákem z doby Karla IV.“ už ve větě nenajdeme!) Podle toho by sedlák z 18. stol., sedlák, jenž společensky i hospodářsky stál nejnižší, jemuž robota na panském byla zvýšena na 3—6 dní v týdnu a jenž musil se naučit pracovat daleko více než v 15.—16. stol., stál „společensky, hospodářsky a národně nejvýše! Jak ubohá vytáčka! A to proti zcela jasné a nepochybné skutečnosti, že v době renaissance a baroku, v době vysoko vzrostlého významu pána a šlechtice, klesal poddaný sedlák v společenské stupnici čím dál tím hlouběji, ochuzován právně i hospodářsky, na rozdíl od pojetí doby gotické, jež z někdejšího nevolníka, závislého na libovůli vrchnosti, učinilo poddaného stojícího v pevném smluvním poměru k pánovi, zlepšujíc rozličně podmínky společenského vzestupu jeho. A nad to nade vše: všimněte si, v jaký pseudoučenecký flanc, jenž má ohromiti čtenáře, oděl Slavík svůj primitivní omyl, všimněte si těch slov o zaostalých „romantických“ historících, kteří užívají staromódních (oblíbené slovo Slavíkovo!) měřítek, kteří spisují tlusté knihy (!) o dějinách selských, aniž by promysleli (!) pojmy (!) otroctví, nesvoboda, o vulgárních (!) představách, o metodických nedostacích (!) našeho studia selských poměrů a o přezírání té spásné „sociologie.“ V malém máme tu obraz metody, která nese Slavíkovy výklady o mé knize vůbec, vysvětlení toho sebevědomí, jež z výšin domněle vědecky výše

stojícího chápání a pronikání minulosti ohruje nos nad „kritickým“ bádáním, které se honí za archivním materiálem a nemá poněti o „moderních“ požadavcích hodnocení jeho, toho sebevědomí, jež je jen sebevědomím nevědomosti a polemické kuráže. Toho sebevědomí, jež píše kritické stati o knize, již nezná a řeší problémy, k jejichž řešení není kompetentní.

Máme tu, jak výše bylo názorně vyloženo i vděčnou ukázkou té nové noetiky, kterou tak okázale doporučoval Slavík zaostalé české historiografii. Netajil jsem se, že nerozumím dobře, čeho si vlastně Slavík přeje, zdráhal jsem se uvěřiti, že by za vším bylo jen pouhé neporozumění výkladu Weberovu. Teprv nyní je mi věc jasná — a poznání skutečnosti je tak zarmucující, že bude lépe nepřidávati nic k tomu, co již bylo pověděno. Slavík nyní popírá, že by byl psal o husitství jako o selské revoluci, ačkoli věty jeho uvedené výše, jsou s tvrzením tím v patrném odporu. Ale budiž: nemyslel-li to vskutku tak, jak to napsal, tím hůře! Neboť potom jeho tvrzení, jakou cestou (díky revoluci!) se sedlák v druhé polovici 15. stol. tak ohromně povznesl společensky, hospodářsky i národně, je teprv záhadou záhad. A nová Slavíkovská logika a noetika vědy dějezpytné jeví se ještě očitěji tím, čím byla patrně od počátku — t. j. nárokem na to, *vymysleti si* beze všeho zřetele ke skutečnosti bezpečně zjištěné, ano v smělé protivě k ní, takové oslavné hodnocení stavů minulosti, jaké apriornímu pojetí vývoje zdá se býti nejžádoucnější.

A pak zas slyšíme (bez důvodné vnitřní souvislosti se sporným thematem) o „moderním sociologickém badání“, jehož velikých pravd Pekař nezná. Pekař je prý přesvědčen, „že národní uvědomění *od počátku našich dějin* pronikalo *všechny vrstvy*“. Je zase příznačné, jak nerozpačitě přičte Slavík protivníkovi omyl, aby jej pak vítězně vyvrátil. *Nikde* jsem větu tak neformuloval, neboť skutečnost, že národní vědomí v plném toho slova smyslu možno hledati jen mezi vrstvami duchovně vůdčími, je tak na snadě, že k poznání jejímu nepotřebuje historik žádného kursu sociologického, zejména historik, jenž upozorňoval ode dávna na to, že český národ 10.—12. stol., je něco jiného, než v 15. stol. nebo v 18. či 19. stol. (připojuji, že nepotřebuje také poučení ze zcela mylných výkladů *Miljukovových*). A prý jsem nepostřehl, jak v tom směru husitská revoluce změnila situaci, co znamenala ta demokratisace. Kdyby byl Slavík mou knihu, již se v tolika člancích kriticky obíral, četl, našel by tam to, co prý, jak vytýká, tam není, t. j. větu, že husitství znamená „prvé toho druhu spojení všech vrstev národních v jedné myšlence“, našel by výklady, dotýkající se toho, co znamená husitské zrovnoprávnění ženy v úsilí náboženském, co po demokratické stránce česká bible, česká řeč v bohoslužbě, český traktát polemický. Nic z těchto důležitostí

Slavíkovi v jeho hledání demokratismu husitského vůbec nepřípadlo na mysl; nedržitelná je ovšem i zmínka jeho, že díky demokratisaci husitské stál sedlák český o půlstoletí později společensky a národně nepoměrně výše než v době Karla IV. Snad by z ducha let před r. 1420 něco bylo zbylo, kdyby naděje sedláka nebyla zašlapala surovost dlouholetých válek, v tom především táborské hubení země, jež bylo v první řadě ničením statku a blahobytu a tím i sebevědomí sedlákova. Jde jen o nový pokus zastříti nezdar, jenž zůstane trvalým dokumentem Slavíkova nešťastného metodickyfilosofického rozběhu. Zcela podobné ceny a povahy jsou Slavíkovy pokusy zachránit jednu z nových „sociologických“ pravd, jimiž chtěl zdokonaliti mé nedostatečné poznání věci, t. j. tu, že za revoluce bývá bez výminky ohromný rozdíl mezi hesly, jimiž se revoluce roznítla a konečnými výsledky. Opakuji, že pauperisace kněžstva a kalich jsou hlavními hesly, jimiž se revoluce roznítla; z toho se nedá oddisputovati nic, ani ze skutečnosti, že myšlenka kalicha je jen důsledek transubstanciační mystiky doby gotické. Hledá-li nyní Slavík cíl, s kterým husitství vstoupilo v boj, v myšlence získati pro novou pravdu celé křesťanstvo, třeba pověděti, že k cíli tomu znali se husité opětovně, ale tu nejde naprosto a nikterak o „heslo, jímž se revoluce roznítla“. Jde jen o rozpačitou vytáčku. Mnohem vhodnější doklad pro svou thesei byl by našel Slavík, kdyby vyložil, že revoluce chtěla založiti v Čechách stav křesťanské dokonalosti, vychovati národ svatých Páně, lze říci doslova stvořiti království boží na zemi a že konečným výsledkem bylo nekřesťanské vraždění, vášnivé boje a neblahé trvalé rozpolcení vůle národní.

Tu všude konečně jde přece o pokusy, třeba rozpačité a nepodařené, bránit se nebo čelit výtkám, jež jsem pronesl. Ale najdeme i místa, kde se způsobem nešetrným, pouhým zápořem, čelí tvrzení, jehož platnost je nesporná. V stati o Lipanech vyložil jsem, jak Palackého zármutek nad Lipany souvisí s jednou z hlavních nosných linií Palackého pojmání českých dějin. Opakuji, že tu jde o výklad, o jehož správnosti lze každému z projevů Palackého se přesvědčiti — Slavík má odvahu mluvit o „polemických zákrutech“ a o „virtuosním zamíchání“ Palackého filosofie dějin a jeho hodnocení husitské epochy. Stačí konstatovati.

* * *

Ještě několik poznámek. Slavík vytýkal Čes. Časopisu Historickému, že nestará se (rozuměj vinou neporozumění Pekařova) o filosofii dějin a theorii dějepisu. Odpověděl jsem, že jediné dva články v časopise tím thematem se obírající, byly psány právě mnou. V zápětí čteme odpověď pohotového polemisty: to jsou

právě „nejslabší“ práce ze všeho, co kdy Pekař napsal!; „zejména druhá („Masarykova filosofie dějin“) dokazuje, že Pekař nemá filosofické erudice, byť jen průměrné“. Ta polemická pohotovost je zcela nepochybně velmi účinným prostředkem, aby čtenář naplnil se náležitým respektem k filosofické erudici Slavíkově. Doufám, že po přečtení mé odpovědi bude o ní souditi střízlivěji. Je ostatek pravda, že se mi odborného vychování ve filosofii nedostává; Masaryk ve své Světové revoluci vytkl ten nedostatek českým historikům soudobým vůbec a nikdy nebylo pozorovati, že by právě Slavík byl v tom pozoruhodnou výminkou. Budiž mi však dovoleno říci, že mám za to, že filosofická odbornost byla by historiku víc nebezpečím než prospěchem (jedna naše metodologie na to upozorňuje výslovně). Příklady lze uvést. Mohl-li jsem s úspěchem (dovoluji si tak korigovati špatnou censuru Slavíkovu) čeliti vysoce vzdělanému odbornému filosofovi, když jsem prokázal nadržitelnost Masarykovy české filosofie dějin, je to tuším příkladem, že větší znalost věci a zdravý logický soud platí v daném případě víc než sebe větší odborné vzdělání ve filosofii.

Slavík uzavřel své stati výkladem, jenž má patrně jeho teorii o všemoci osobního stanoviska nebo apriorního pojetí v otázkách minulosti dáti oporu zvláštní. Vyšed od naprosto mylného dohadu, že „nezastřeně tvrdím, že jeho názory načichly bolševismem“ (vyhýbal jsem se naopak, pokud jen možno, jeho sovětským paralelám a dal jeho úsilovné obraně revoluci výklad co nejlaskavější), užil příležitosti, aby — ne na základě toho, co jsem kde pod svým jménem publikoval, ale na základě věty, kterou prý slyšel v mé přednášce před dvaceti lety(!), věty, jež v přednášce bezprostředně potom tiskem vyšlé obsažena není — mne představil čtenáři jako přívržence absolutismu, doporučovatele císařského řezu shora. Takovými argumenty není třeba se obírat. Ale na jednu okolnost dovolím si upozorniti. Nepochybuji, že právě ty mé veřejné projevy, jimiž jsem si získal v t. zv. pokrokové veřejnosti jméno konservativce nebo zpátečníka, doznaly by plného souhlasu a pochvaly *Palackého*. Jsem tuším programem i stanoviskem *Palackému* mnohem blíže, než ti, kteří se dnes tak okázale hlásí k němu a reklamují *Palackého* pro tábor „pokrokový“, t. j. pokrokový v jejich smyslu. Rozdíl mezi mým a *Palackého* názorem na husitství netkví jistě v rozdílu „konservativního“ a „liberálního“ stanoviska, jak má za to Slavík. Pokud tu jde o rozdíl stanoviska, jímž na badatele má vliv (třebas bezděký) doba, v níž vyrostl a v níž se jeho světový názor i jeho životní ideál formoval, opakuji, že jde především o rozdíl dvou období a dvou prostředí duchovních: rozdíl romantismu a realismu. Každý, kdo zná naše dějiny v posledním dvacetiletí 19. stol., pochopí plně, oč tu jde; netřeba se výklady zdržovati. Soudím, že jistota, s níž Slavík odvozuje výklady minulosti z osobního poli-

tického přesvědčení historikova, souvisí se skutečností, že je to stranickypolitická služba programová, jež jemu samému vtiskla péro do ruky. Dotkl jsem se toho, mluvě o Slavíkovu strachu z „reakce“, již výše; správnost toho postřehu bylo by lze ze Slavíkových statí doličiti plněji. *Zde* je nebezpečí pro naši historiografii; bude-li zpolitisována i věda podle vyznání jednotlivých církví a sekt politických, bude to katastrofou pro vědeckou práci, svobodu i pravdu. Přispěje-li můj rozbor Slavíkových omylů k doličení nebo zeslabení toho nebezpečí, splnil část svého úkolu.

Předchozí statí znázorní čtenáři také, která stanoviska mě (dosud nehotové) práce o Žižkovi narážejí na odpor největší a seznámí částečně s argumenty oposice. Kdybych měl čelit všemu, co v tom směru bylo již publikováno a co ovšem je hájeno tím sebevědoměji nebo příkřeji, čím věcně nekompetentnějším je kritizující soudce (nepopírám, že výminkou setkám se s myšlenkou, již lze užiti s prospěchem), nedostal bych se pro samé polemiky k další práci. Po dokonání dílu třetího, jenž jistě postaví do pole nové oponenty, bude příležitost rozlišit to, co odpovědi zasluhuje, co nikoli, eventuálně pokusit se o rozbor sporných hledisk na širší a soustavnější základně.

8. *Max Weber a Slavíkova nová noetika.*

Prof. Slavík připojil po vydání této brožury ke svým statím ještě tři články (Nár. Osv. 26. ún.—2. břez.). Nadepsal je: „*Ke sporu o smysl českých dějin*“ a vyplnil z dvou třetin polemickým výkladem o rozdílu svého (a prý i Masarykova) názoru na jedné a zastaralého (ovšem) názoru Pekařova na druhé straně o tom, co je objektivní realitou v historii. Jak již víme, jde v podstatě o otázku, zda apriorní subjektivní pojetí či poznání objektivní skutečnosti rozhoduje o výsledku historické tvorby, o otázku, v níž jsem své stanovisko proti omylům Slavíkovým vyložil již výše str. 51 sq. Slavík na mé výklady po svém způsobu vůbec nereaguje, rozvíjí však své názory obšírněji než dříve. Bylo by se škodou, kdybych opomenul příležitosti seznámiti čtenáře s tímto stanoviskem a upozorniti tak na vlastní východisko jeho omylů. Fakt, že tu jde o problém, jenž má nárok na zájem širší, omluví snad to prodloužení polemiky; budeme-li zároveň viděti hlouběji v ukvapenou nepromyšlenost Slavíkova myšlenkového postupu, bude to zisk, o nějž snad není již třeba státi, ale jemuž nemůžeme se vyhnouti.

Pekař, vykládá Slavík, podkládaje Masarykovi svou čistě „naturalistickou“ představu historické skutečnosti, nepostřehuje, v čem tkví kardinální rozdíl mezi jeho a Masarykovým názorem na historii. Masaryk je v názoru na „historickou skutečnost“ o kousek

dále než Pekař: jeho chápání minulosti je bližší theorii historického poznání, jež na přelomu 19. a 20. stol. domyslílo v historické oblasti *Kanta* a důkladně posvítilo na „naturalistickou“ představu historické skutečnosti. V Pekařově každé větě se hlásí názor, jenž si minulost představuje zcela „naturalisticky“, jako cosi hoto-
vého, jako film, jenž zmizel ve tmě minulosti, zanechav stopy v hmotných památkách a záznamech písemných, z nichž se historik pokouší sestrojiti obraz zašlých časů. Masarykovi vytýkal Pekař v r. 1912 (ve své Masarykově české filosofii), že nevyšel od objektivní reality dějinných zjevů jako byli Hus, Chelčický, Komenský, Dobrovský, Kollár, Palacký, ale vyšel od sebe a sebe hledal v tradicích minulosti (hledaje, doplňuji, stránky příbuzné nebo zdánlivě podobné, pomíjeje to, co se mu nehodilo a vykládaje vzdálenou podobnost se svou myšlenkou za plný výraz této myšlenky). Vskutku však vědec vychází od sebe *vždycky*. To potvrzuje *Ed. Meyer* a ještě pronikavěji analysoval věc *Max Weber*, jenž klasicky vyložil, jak poznávání minulosti nerozlučně splývá s hodnocením jevů, vybíraných z proudu dějin vždy s určitého hlediska ...

Tolik v podstatě Slavík. Co tomu říci? Předem vyznávám, že mi pohříchu uniklo zcela, co prý „na přelomu 19. a 20. století“ „důkladně posvítilo“ na zastaralé představy o historické skutečnosti; nemohu aspoň zatajit podivení, proč Slavík nás s událostí tak významnou, významnou zejména pro jeho stanovisko, neseznámil daty zcela určitými. Za druhé není dobře možné, aby, pokud Slavíkem dotčená domnělá nová theorie historického poznání souvisí s apriorismem Kantovým, hlásil se k ní Masaryk z let „České otázky“ a „Naši nynější krise“, jenž stál tehdy ostře proti Kantovi a apriorismus jeho (právem) potíral, jinými slovy, aby metodou Slavíkovou bylo lze obhajovati Masarykovy argumentace, odvozené z naší historie, které jsem r. 1912 ve spisku mém vyvracel. A za třetí musím vyznati, že mi je sice cizí „naturalistická“ představa historické skutečnosti, kterou mi, rozumím-li slovu dobře, imputuje stále Slavík, ale že jsem opravdu přesvědčen, že zminulá minulost měla skutečnou, objektivní realitu: nepochybuji stejně o objektivní skutečnosti husitských válek nebo Jana Žižky jako o objektivní skutečnosti světové války z let 1914—18 a maršálka Foché. A nepochybuji, že k dokonalejšímu poznání její objektivní reality lze dospěti materiálem paměti i archivů úředních a pozůstatků všeho druhu — asi tak, jak to Slavík s patrným pohrdáním té staromódní škoie historické vytýká. Fakt, že tuto minulost musím si v představě své nově stvořiti, rekonstruovati ji ve svém nitru, v sobě samém, nemění nic na přesvědčení, že tu o skutečnou, životnou minulost jde — tak si zajisté musím v mysli vyvolati a obnoviti událost, kterou jsem viděl včera a o níž dnes

podávám zprávu písemnou, tak si v nitru tvořím obraz jednání ve včerejším shromáždění na př. sněmovním, o němž čtu dnes v novinách. Všude záleží jen na správnosti vlastního postřehu nebo spolehlivosti relací svědků a dokumentů, pokud obraz mnou vytvořený bude se blížit k objektivní již neexistující skutečnosti; jde-li o včerejší minulost či o dobu před pěti sty léty, je při tom v principu (přes větší či menší nesnáz dobré reprodukce) jedno a totéž. Obraz mnou vytvořený, i kdyby kreslen byl sebe pečlivěji, bude mít pravdivost ovšem jen relativní; to však platí celkem stejně, kreslím-li, vycházejí od spisů jejich, duševní profil kronikáře Kosmy nebo Husa či Havlíčka nebo Ot. Březiny.

Co je trvalým ziskem Kantova apriorismu, to je přesvědčení, že lidský duch spolupůsobí aktivně při poznávání předmětu. Tedy při tvoření představy o minulosti, jak si ji budujeme na základě poruce jsoucích svědectví, že má svůj podíl představu konstruující badatel a ten subjektivní podíl že může mít vliv více nebo méně ohrožující objektivní správnost představy. To je věc takřka samozřejmá a bohatě doložitelná příklady všeho druhu. Je známa ovšem i historickým methodologiím; jedním z úkolů naší methodiky je právě shromáždit výstrahy a prostředky, jak čelit nebezpečí tohoto způsobu, t. j. především nebezpečí, aby tvořící badatel nevycházel od sebe, nemísil své lásky, sympatie, předsudky, omyly do představy věci, ale aby snažil se o obraz pokud možná objektivní, jak jej namítá studium pramenů a pomůcek. Theoreticky věnoval problému zvlášť bystrou pozornost *Max Weber* ve své studii „o objektivitě poznání sociálně vědeckého a sociálně politického“, vydané r. 1904 v *Sombartově Archivu für Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik*. Nešlo mu, jak z titulu i obsahu vidno, především o objektivitu historickou, nešlo mu také, jak praví výslovně, o nárok, žádat něco nového: šlo mu o to, aby známých výsledků moderní logiky užil v některém směru pro objasnění pojmu objektivitě při vědecké práci, zejména v národním hospodářství. Tak vyložil především důležitost hodnotících ideí při práci vědecké: zvolím-li si na př. thema z dějin kulturních, musím mít předem pojem o tom, co kulturou sluší rozumět, neboť pojem kultury je přirozeně pojem hodnotící; podle toho z nekonečného materiálu dějinstva vybírám, ať jde o jednotlivosti, ať souvislosti, jen to, co má pro mé thema, tedy pro mne, cenu, co nikoli; bez hodnotící idey, bez zvoleného měřítka, vázaného na subjektivní představu o tom, co je kultura, neměl bych žádné opory pro výběr látky a pro rozhodnutí, jak daleko do kauzálních souvislostí předmětu jíti; bez hodnocení bych nebyl s to ani rozhodnouti, co je důležité, co nedůležité. V druhé části vyložil Weber povahu a důležitost ideálních typů nebo pojmů, jež si badatel tvoří a musí utvořit, aby vnesl myšlenkový pořádek do nekonečného chaosu jednotlivostí; jde tu (volme na př. typ

„městského hospodářství“, „feudalismu“ „podstaty křesťanství“) však jen o pracovní pomůcky badatelské, o prostředky poznání — čeho se třeba vystríhati, je, aby badatel nezapomněl, že ideální typ má jen prchavou, prozatímní, hypotetickou povahu a neztotožňoval jej všude s objektivní skutečností („empiricky historická skutečnost nesmí se státi služkou theorie“, nýbrž naopak!); podobně je vysoce důležité nesměšovati poznání s hodnocením, t. j. třeba rozlišiti pečlivě to, co se stalo, od toho, co o tom soudím, vůbec nesměšovati theorii s dějinami, nenatahovati skutečnost na Prokrustovo lože theoretického pojmového obrazu, nebo v něm spatřovati vlastní obsah, podstatu dějinné skutečnosti (srv. co citováno výše z mé brožury o Masarykově filosofii). Chceme poznání, chceme vědu o skutečnosti; představivost historikova, čerpaná z osobní zkušenosti životní a z methodicky cvičené jistoty souditi, je tím větší, čím větší je jeho zásoba speciálního poznání. Ale netřeba zapomínat, že vztahy myšlenkové, jimiž se vědecky pozoruje a zachycuje minulost, se mění s dobou, že se kladou vždy nové problémy, vidí nové skutečnosti; v tom smyslu jsou historické disciplíny v nekonečně postupujícím toku života věčně mladé, věčně se obnovující, v tom smyslu nebude dějepis nikdy vědou „hotovou“.

Jak zřejmo, nejde ve vývodech Webrových, jejichž hlavní myšlenky pokusil jsem se zachytiti, o pražádnou zásadní novotu v nazírání na vědeckou práci v oboru historie nebo na její noetické základy a potřeby; jde o řadu rad, pokynů a postřehů, jimiž má historik doplniti svou kritickou ostražitost, užívaje běžné dnes metody; jde i o věci tak samozřejmé, jako že je aktem vlastního rozhodnutí badatelova, zvolí-li si určité thema nebo v určité souvislosti, nebo že podle potřeby thematu vybírá z pramenů to, pomíjí ono, že pomine na př. jako historicky bezcennou větu pramene, jež by zněla, že Jan Skála vrací se 12. října 1565 odpoledne s pole, klopýtl, nebo že, píše-li o Táborech a Žižkovi, nechá stranou básně Catullovy nebo historii financí japonských v 19. stol. Tu všude, jednaje tak, historik „vychází od sebe“, ne od pramene, ač i tu všude patrně třeba předpokládat prameny. Atd.¹⁾ Webrův článek

¹⁾ Těžko pominout při té příležitosti zajímavý doklad, jak Slavík bude své argumenty. Píše: „Kdyby prof. Pekař znal duchaplné Webrovo rozjímání, proč je historikovi vážným problémem otázka poměru pruského krále k německé říši r. 1849 a proč ho nezajímá otázka, který krejčí šil tenkrát pruskému králi kabát, musil by okamžitě (!) smazati všechny příklady, které proti nepochopenému učení a hodnotícím ideám vedl do boje.“ Vskutku nejde v tom, co Slavík uvádí, o „duchaplné rozjímání“ Webrovo, nýbrž o větu *Rickertovu*, citovanou *Ed. Meyerem* (*Zur Theorie u. Methodik der Gesch.*, 1. vyd. 1902), jež zněla: „Historickou událostí je, že Fridrich Vilém IV. odmítl německou císařskou korunu, ale je zcela lhostejno, kteří krejčí mu šili kabáty, ač i to můžeme zvěděti bezpečně,“ větu, kterou se obíral kriticky i Weber. *Ed. Meyer* totiž napsal, že *Rickert nemá*

vyšel před čtvrtstoletím, je citován ve všech metodologiích; nikdo v něm nespátkoval signál k zásadnímu převratu v historické noetice. Až přišel Jan Slavík, jenž stať Webrovu poznal v přetisku z posledních let; máje za to (jak se domnívám, ale nezáleží na tom dohadu), že tu jde o něco z brusu nového a něčta pozorně nebo neporozuměv vlastnímu obsahu jejímu (na tom ovšem záleží nejvíc), neporozuměv ani Ed. Meyerovi, jehož se také dovolává, naplnil se přesvědčením, že dosavadní práce české v oboru historickém jsou zastaralé a staromódní, že je jim třeba nové Webrovské noetiky. Z práce Webrové, která chce bezpečnost poznání o objektivní skutečnosti postavit na lepší základ a upozornit na nebezpečí, jež hrozí od směřování fakta s hodnocením jeho, vyčetl si Slavík, díky své pracovní povrchnosti a nepřipravenosti, že „objektivní realita“ neexistuje vůbec, že vše záleží na pojetí. A jal se na Pekařově Žižkovi, budovaném (také po příkladu Webrově a Meyerově) na kriticky zjišťované objektivní skutečnosti, doličovat žalostné výsledky jeho staromódní noetiky, která ještě Webra neznala...

Když v druhé serii svých statí, dovoláváje se přímo Webra, vystoupil Slavík s teorií, že při práci historikové vše záleží od jeho pojetí, od jeho osobního poměru k tematě, upozornil jsem jej, že nic takového u Webra není a býti nemůže, že mu neporozuměl, že ve vyšších stadiích práce badatelské sic pojetí může míti vliv veliký, ale že záleží především na poznání skutečnosti, a pojetí musí se řídit event. býti korigováno poznáním skutečnosti. Co nyní odpovídá Slavík? Je opravdu těžko, v jakous takous logickou souvislost uvést zmatený chaos jeho výkladu. Předem čteme citát z Webra, jenž má prokázat větu, že vědec při posuzování minulosti vychází od sebe vždycky a že poznávání minulosti nerozlučně splývá s hodnocením jevů. Citát ovšem nic takového nedokazuje; týká se toho, že si historik, zvolivši omezené thema, přirozeně *vybírá* z pramenů to, co do tematě náleží; proti tomu, aby poznávání minulosti splývalo s hodnocením se právě Weber, jak opakovati třeba, jako největšímu nebezpečí obrací nejdůrazněji, chtěje znovu a znovu „*strenge Scheidung von Erfahrungswissen und Werturteil*“; z výkladů Webrových, kdy vědec „od sebe vychází“, je zřejmo také, že pokud jde o „*Erfahrungswissen*“, „*empirische Wirklichkeit*“, badatel nevychází *od sebe*, nýbrž z dat poskytnutých prameny.

pravdu, t. j. že zvolí-li si historik pracovní thema (vsunuji sám příklad) o královských krejčích pruských nebo o řemesle krejčovském v Berlíně v 19. stol., stane se mu dvorní krejčí Fridricha Viléma najednou osobností historicky cennou. A Meyer právem setrval v podstatě na svém stanovisku v 2. vyd. své studie (z r. 1910) proti námitce Webrově, že zmíněný krejčí je jen lhostejnou pomůckou pro studium určitého poměru či stavu. Tu vidíme, jak rozmanitě lze si hrát s pojmem „hodnotícího stanoviska“ a jak vskutku irrelevantní je to „vycházení od sebe“, které volbou tematě činí ten či onen úsek života „historicky důležitým.“

Co dále? Dále čteme nepřesnou větu, že se Pekař domnívá, že jeho obraz husitské revoluce je výhradně výsledkem lepší znalosti pramenů a větší objektivitě (připustil jsem přece, že spolupůsobí i rozdíl dobového prostředí, v našem případě realismu a romantismu, i rozdíl vzdělání, nadání, životní zkušenosti a původu historikova) a hned zatím zajímavou nepravdu, že prý Slavík ukázal, že *hlavní pramen* rozdílu tkví v různých hodnoticích ideích. Vskutku, jak víme, Slavík tvrdil (str. 50 výše): „Jde *jen* o různá hlediska, o *nic* více.“ Tu tedy konečně ústup, ovšem nepravdou zastřený; že „vedlejší pramen“ tkví v lepším poznání skutečnosti, musíme si snad domysleti, výslovně přiznáno to není, a níže uslyšíme zas, že vskutku lepší zjištění zkušenosti nemůže mít *žádný* vliv na pojetí. Pak následuje znovu příklad o rozhodujícím vlivu pojetí, již prve Slavíkem vedený, příklad o pozemkové reformě; k tomu, co jsem v té věci (výše str. 48) Slavíkovi namítl, odpovídá Slavík nyní, že chtít, jako prý já chci, na základě jasně postižitelných skutečností zhodnotit objektivně pro a contra pozemkové reformy, obsahuje v sobě *circulus vitiosus*, jinak řečeno, že se má zvážit to, co má být zváženo. Tu jde ovšem o omyl, který sám stačí, aby illustroval falešnost these Slavíkovy. Konstatují-li na př. fakta, že konfiskace pobělohorské z let dvacátých zanechaly většinu půdy české v českých rukou, že mezi šlechtou v zemi zůstalou byl značný díl těch, kteří stáli v revoluci proti Habsburkům, ukáží-li na zásluhy šlechty o naše národní probuzení a zejména o boj státoprávní proti Vídni, zjistím-li, že šlechtická půda zemědělská v naší zemi nevydává víc než asi 12%, citují-li slova Masarykova o nebezpečí překotného postupu, nebo Rašínova, že lesní reforma bude pohromou, dodám-li snad i výstrahy závěti Riegrovy — uvádím vesměs skutečnosti, empiricky bezpečné a tyto skutečnosti jsou té povahy, že musí mít vliv na hodnocení nebo lépe řečeno pojetí o povaze a ceně celého podniku. Kdo nesouhlasí, bude uvádět jiné skutečnosti, ale jeho hodnocení bude přece státi o to, aby bylo opřeno o data, fakta, krátce skutečnosti; i kdyby se omezilo jen na hájení theorie, dejme tomu socialistické, neopomene jistě uvést konkrétní důvody z reálných skutečností odvozené o potřebě radikálního zásahu. Zde vidíme názorně, že hodnocení není s to, aby zvracelo jasně postižitelné skutečnosti, nýbrž že poměr je a musí být opačný. Spor o *pravost* Rukopisu Královodvorského je také spor o hodnotě, jde také o hodnotící ideu: pravý či nepravý? Kdo jako Slavík, dovolává se z hrubého neporozumění Webra, tvrdil, že vše záleží na osobním stanovisku badatelově, t. j. nic na důkazu ze skutečností jasně postižitelných, nemohl by si dáti imponovati ani důkazy filologickými ani historickými, neboť tu by šlo o to, argumenty ze skutečností korigovati mylné „pojetí“. Slavík hrozí se takového závěru, jenž prý je

ukázkou noetiky „realisty“ Pekaře. *Nikoliv*, on je důsledkem noetiky Slavíkovy, která by byla vskutku bezmocna i proti tvrzení, že Žižka vůbec neexistoval, protože pro opačné pojetí by musila uchýliti se k něčemu, co uznati nechce, t. j. k argumentu ze skutečnosti. A proto také je dokonalým *nesmyslem* závěrečná věta Slavíkova: „Domněnka Pekařova, že lze na základě kritického přezkoumání [dodej: a rozmnožení] pramenů zjistiti „historickou skutečnost“ husitské revoluce, takže by to mělo za následek jiné hodnocení této epochy, je naturalistický klam.“

O to je, jak zřejmo, spor. Musíme býti vděčni Slavíkovi, že formuloval své stanovisko tak plně a lapidárně, aby nemohlo býti pochybnosti. Pověděl jsem, že to stanovisko je nesmyslné: celá naše věda založena je na principu lepším poznáním empirické skutečnosti dospěti k dokonalejšímu pojetí (výkladu) o souvislostech její povahy a jejího vývoje; to, co napsal Slavík, vylučuje jakýkoli pokrok vědecký; proto také snad má podle Slavíka zůstatí věčně při Palackého výkladu husitství. Příkladů, kterak lepší poznání historické skutečnosti buď cestou kritiky pramenů nebo rozmnožením pramenného materiálu mělo za následek jiné hodnocení osob a dob lze uvéstí bez počtu. Ukázal jsem sám výše, jak průkazem, že táborství neznalo demokracie v našem slova smyslu, padá podstatný kus jeho pojetí Palackým, Slavík pak sám dovoľával se toho, jak Aulard rozsáhlým užitím pomíjených pramenů dospěl k jinému obrazu francouzské revoluce než Taine. Třeba snad hledati příklady jiné, vzpomenouti na př. toho, co znamenalo pro pojetí starších dějin českých Dobnerovo vyvrácení Hájka, co průkaz fals rukopisných, co nálezy staroslověnských spisů hlaholských a kirilských, co pro nové pojetí husitství badatelské a kritické dílo Palackého? Nebo třeba jíti do ciziny, zmíniti se o výkopávkách v orientu, jež rozšířily dějiny o celá nová tisíciletí, o rozluštění hieroglyfů, kritickém studiu biblických knih — atd., atd. *usque in infinitum*?

U toho, kdo myslí tak zvráceně, jako jsme to poznali u Slavíka, nepřekvapí řada jiných nepravd a omylů, jimiž naplnil svůj výklad, nemluvě ovšem o hlavním z nich, t. j. o představě, že hájí požadavky lepší noetiky a dokonalejší metody, než na př. prof. Pekař nebo že se řídí návodem Webrovým. Slavík mi na př. vytýká, že nevím, že obraz minulosti se bude měniti podle nových kulturních ideálů a nových hodnotících ideí lidstva (zároveň však nechce dopustiti, aby se měnil obraz Palackého!), že toužím ve svém „naturalistickém“ bludu po obrazu dějin „hotových“, neměnitelných. Při tom Slavík (třeba říci: pohříchu po svém způsobu) ignoruje, že jsem výše v své přednášce (str. 12) vyložil, že každá kulturní perioda vytváří si svůj obraz dějin, že jsem připustil (str. 52 výše), že za 70—100 let náš obraz doby husitské ustoupí

jinému, asi tak, jak to dobře vyložil Weber. Jde tedy o evidentní nepravdu, vysvětlitelnou pro Slavíka nejpříznivěji snad jen předpokladem, že nečte ani to, s čím právě polemisuje. Připustil jsem v rozsáhlé míře podíl nebo vliv jednotlivých prostředí kulturních na nový výklad dějinstva — ale i při odchýlném celkovém pojetí v daleké budoucnosti (jež ostatek bude z valné části reflexem plnějšiho poznání skutečnosti) nesmí, půjde-li o práci s nároky vědeckými, dojít k takovým konstrukcím, jejichž linie by nebylo lze uvést v plnou shodu s objektivní skutečností minula, kriticky vyšetřenou. Při této kritické reprodukci minulosti jde ovšem o užití hojných hodnotících měřítek nižšího stupně (na rozdíl od pojetí nebo hodnocení ve vyšším slova smyslu), ale ty jsou dány pravidlem prameny samými nebo jde o normy, o něž nemůže být sporu; v případech pochybných musí historik své stanovisko zdůvodnit, vyložit své kategorie, ukázat karty, aby mohl být kontrolován — tak jak jsem se o to snažil ve svém Žižkovi. Slavík ovšem má za to, že ani já nepracuji nestranně, že stlačuji význam svědectví mému „stanovisku“ nepříznivých a naopak — Slavíkovi však, jak jsme poznali, se dosud nepodařilo nic takového prokázat. A jediný argument, jež nově vede v tom směru do boje, je opravdu povahy žalostné. Prý ze skutečnosti, jak jsem spěchal, abych již v prvním díle Žižky otiskl kapitolu „O sociálněpolitickém obsahu táborství“ (Slavík má místo táborství „husitství“), je zřejmo (!), že jsem hořel touhou vyvrátit mylný názor na tábořskou demokracii, jinými slovy, že („zde přímo cítíte, že ...“ tak argumentuje tento noetik) jsem „přistoupil ke své práci s thesami *předem hotovými*“. Obdivuji opravdu důvtip svého kritika — a přiznám mu, že jsem přistoupil k zmíněné kapitole s thesami předem hotovou! Jenomže jsem k ní dospěl řadu let dříve *studiem*, studiem konaným v souvislosti se svými pracemi o českém vývoji sociálním a ústavněpolitickém, tedy na základně širší a spolehlivější. Tak hořel Slavík touhou najít i u Pekaře argument pro svou pokrokovou zásadu, že všechno záleží od apriorního pojetí...

Poslední ze tří statí Slavíkových je věnována výkladu, že pracuji s nejasnými pojmy. Jde tu zas o vliv Maxe Webra, ale zas víc o neporozumění smyslu statí Webrovy, než následování její; pověděl jsem již výše, že nikdo z těch, kdož se dovolávají Webra, není ve svém postupu methodickém vzdálenější Webrovým požadavkům než právě Slavík. Slavík mi vytýká, že operuji s pojmem „*národní vědomí*“ a nevyložím, co to je. Odpovím, že toho není naprosto třeba, protože každý čtenář mi jistě rozuměl (mnohem důležitější a i demokratičtější by bylo vyložit čtenáři, jenž nezná nové filosofické terminologie, co je „*naturalistická*“ představa o minulosti); jaký je rozdíl mezi novodobým národním vědomím a starším, vyložil jsem ve své Masarykově české filosofii, jaký podíl mělo

národní uvědomění ve vývoji husitství, vyložil jsem častěji (zdá se, že Slavík má za to, že národní vědomí je více nebo méně plodem husitství; poměr je vskutku opačný). Zanedbání potřeby tvořiti ostré pojmy má Weber za zvlášť těžkou chybu u pracovníka národohospodářského; historik politický může podle něho spíš mluvit „řečí života“. Musí mít ovšem s dostatek jasné představy o pojmech, jichž užívá, rozhodně jasnější než měl Slavík na př. o středověku. A musí, kritikuje-li, dáti pozor, co protivník napsal. Poznamenal jsem výše (str. 18), že díky husitství stali jsme se souputníky světa národně-německého. Slavík se velmi rozčiluje pro to tvrzení: což, táže se, nebyli jsme ve svazu Říše od počátku? Atd. Kritický strážce přesných pojmů při tom ovšem přehlédl, že něco jiného je připojiti se politicky k Německu a něco jiného podlehnouti hnutí, jež bylo projevem *národně-německé* ofensivy. Podobné hodnoty je Slavíkův novotný výklad o *demokratismu* — s nesmělým pokusem postavit na scénu ještě jednou svého sedláka z doby Karla IV., jehož smutnou historii dobře známe (srvn. výše str. 40, 57). Demokratismus je prý také propracovanost administrativy a soudnictví, bezpečnost osobní a majetková atd. Podle toho ovšem by doba husitská nebyla demokratická naprosto; Slavík má totiž nyní za to, že doba renaissanční, již tu propracovanost administrativy atd. přičítá, byla proti době gotické „nesrovnale demokratičtější“. Tak zachraňuje, aspoň před zraky velmi důvěřivého čtenáře (je to vytáčka číslo třetí) svou proslulou větu, že sedlák několik desítek let po válkách husitských atd. Ale, aby tohoto zisku docílil, obětuje při tom husitskou demokracii, za niž se bil dříve horlivě. K takovým důsledkům vede zoufalá snaha nepřiznat se k nepochybnému omylu; u vývodů jeho o tom novém domnělém výměru nebo obsahu demokratismu nebudu se zdržovati ani reagovati na Slavíkovy výklady, že Bílá Hora není důsledkem husitství a pod. Odkazují Slavíka na svou knihu o Bílé Hoře; v ní najde poučení o mém stanovisku.

Slavík spojil své poslední stati polemické s jakýmsi náběhem k obraně Masarykovy filosofie dějin proti mé stati z r. 1912 i proti tomu, čeho jsem se dotkl ve své přednášce výše na str. 5 a 19. Pověděl jsem, proč ten pokus třeba odmítnouti; s pomocí Webra nebude lze nikdy bránit Masaryka; Weber stojí cele na mé straně. Ale u Slavíka čtu i výtku, že jsem, tiskna třetí vydání své práce o Masarykově české filosofii, neměl přehlédnouti, že Masaryk v leccems po r. 1912 (tuším, že snad i pod vlivem mých vývodů) změnil své stanovisko. Přiznávám, že měla v úvodu státi se zmínka o tom a snad i o tom, že práce o jiném velkém thematu mi zatím nedovolila, abych se zabýval zároveň i novým stanoviskem Masarykovým. Konstatoval-li čtyřřádkový úvod mé brožury pouze, že třetí vydání tiskne se proto, poněvadž po rozebraném spise je stálá

poptávka, přiznal vskutku pravý a jediný důvod přetisku. Týká-li se má „Masarykova česká filosofie“ Masarykových prací a stanovisek z doby před r. 1912, neztrácí tuším nic na ceně pro studium Masaryka z doby „České otázky“ a „Naší nynější krise“.

* * *

Končím. Nepochybuji, že prof. Slavík bude zas svým způsobem reagovati na mé vývody ve svém listu. Ale vyznávám zároveň, že zkušenosti získané nečiní mne zvědavým na obsah jeho odpovědi, ano dávají mi právo k prohlášení, že neshledávám nutným jeho omyly dále vyvracet. Počal jsem psáti svou obranu proti jeho kritikám, psaným tónem ku podivu povýšeným, v naději, že jej přesvědčím, že jde jen o extempore nadaného, ale z míry ukvapeného a příliš letmo pracujícího žáka. Pokračování polemiky mne poučilo o mém omylu. Lituji toho živě, ne tak k vůli sobě, jako k vůli Janu Slavíkovi.

=====

OBSAH:

	Strana
<i>Smysl českých dějin</i>	3—22
<i>O nový názor na české dějiny</i>	23—61
1. Husitství hnutím čistě středověkým?	25
2. Tábor a demokracie	29
3. Lipany	32
4. Historie a sociologie	34
5. Metodologická zaostalost českého dějepisectví	38
6. Revoluce a reakce, revolučnost a státnost	43
7. Palacký či Pekař?	47
8. Max Weber a Slavíkova nová noetika	61
